

The Greek Review of Social Research

Vol 68 (1988)

Ειδικό τεύχος: 68, Α': Αφιέρωμα στον Ηλία Δασκαλάκη

Γλώσσα και φυλακή

Παναγιώτα Δ. Παπαδοπούλου

doi: [10.12681/grsr.849](https://doi.org/10.12681/grsr.849)

Copyright © 1988, Παναγιώτα Δ. Παπαδοπούλου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Παπαδοπούλου Π. Δ. (1988). Γλώσσα και φυλακή. *The Greek Review of Social Research*, 68, 163–203.
<https://doi.org/10.12681/grsr.849>

Μέσα στην κλειστή κοινωνία της φυλακής, όπως επίσης και στην ευρύτερη κοινωνία, οι μελετητές διακρίνουν ορισμένους κοινωνικούς ρόλους¹.

Ο κοινωνικός ρόλος ορίζεται γενικά σαν ένα σύστημα κοινωνικών κανόνων που απευθύνονται σ' ένα μόνο άτομο μέλος μιας ομάδας, ή σε μία κατηγορία ατόμων, που διαφέρει ψυχολογικά, αλλά ορίζεται ανάλογα και με τις λειτουργίες και τους ρόλους που επιτελεί το άτομο αυτό μαζί με το γόητρο που του αποδίδεται στην κλίμακα ενός συστήματος αξιών, οι οποίες ισχύουν μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον των αμοιβαίων προσδοκιών ορισμένων συμπεριφορών².

Οι κοινωνικοί ρόλοι παραβιάζουν ή δικαιώνουν το κοινωνικό σύστημα αξιών και προτύπων συμπεριφοράς και πιθανόν έχουν σαν κοινωνική λειτουργία τη συντήρηση ή τη συνοχή της ομάδας.

Η εμφάνιση κοινωνικών ρόλων μέσα στη φυλακή συνδέεται στενά με την επιβολή ενός κώδικα από τους εγκλείστους.

Ο κοινωνικός έλεγχος ασκείται λοιπόν μέσα στη φυλακή και από τα ίδια τα μέλη της ομάδας, με τη βοήθεια ενός κώδικα που αποτελεί την έκφραση μιας ηθικής τάξης πραγμάτων. Πρόκειται για τους άγραφους νόμους των κρατουμένων, που αποτελούν ένα σύνολο ηθικών επιταγών και υπαγορεύουν ορισμένα μοντέλα συμπεριφοράς για τη ζωή μέσα στη φυλακή.

Ο κώδικας επιβάλλεται από τους καταδίκους με τη βοήθεια μιας ετικέτας ή ενός ονόματος κοινωνικού τύπου σ' εκείνους τους κρατουμένους που θεωρούνται από τα άλλα μέλη της ομάδας ότι παρεκκλίνουν από τον κώδικά τους ή, αντίθετα, ότι τηρούν τις αξίες τους. Έτσι οι κοινωνικοί ρόλοι ή τύποι³ της φυλακής που αποδίδονται με διάφορα παρατσούκλια μπορεί να

* Ερευνήτρια στο Ε.Κ.Κ.Ε.

1. Βλ. σημ. 9.

2. Henri Janne, *Le Système social*, éd. de l'Université de Bruxelles 1972, σ. 206.

3. Υπάρχει μια διάκριση του κοινωνικού ρόλου από τον κοινωνικό τύπο. Οι ρόλοι ποικίλ-

ποικίλλουν από φυλακή σε φυλακή, αλλά στην ουσία παραμένουν ίδιοι. Πίσω από τους κοινωνικούς ρόλους κρύβονται λοιπόν οι αξίες και τα πρότυπα συμπεριφοράς που συνθέτουν τον κοινωνικό κώδικα των εγκλειστών.

Η χρήση της αργκό ή μιας «ιδιαιτέρης γλώσσας»⁴ από μειονότητες ή περιθωριακές ομάδες έχει μελετηθεί γενικά από αρκετούς συγγραφείς⁵ προερχόμενους από διαφορετικούς χώρους της επιστήμης (εγκληματολόγους, φιλόλογους, λογοτέχνες, κοινωνιολόγους) και η ανάλυσή της παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για την κοινωνική έρευνα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η χρήση ενός γλωσσικού ιδιώματος, όταν παρατηρείται σε ανθρώπους που περάσανε το κατώφλι της εγκληματικότητας αφού τιμωρήθηκαν από τον ποινικό νόμο και ζουν στον κλειστό χώρο της φυλακής.

Με αφετηρία τον Lombroso⁶ που θεώρησε το ιδίωμα των καταδικών χυδαίο και χαρακτηριστικό στοιχείο εγκληματικής προσωπικότητας, την εποχή που το αντικείμενο της εγκληματολογίας ήταν ο άνθρωπος εγκληματίας (το άτομο), νεότεροι μελετητές κατέγραψαν γλωσσάρια, λέξεις και εκφράσεις. Προσπάθησαν να δώσουν μια ερμηνευτική σημασία εξηγώντας το μήνυμα που απορρέει από τις ιδιόζουσες λέξεις και εκφράσεις ή αναφέρθηκαν στα αίτια (όπως είναι η άμυνα, η περιχαράκωση) που οδήγησαν ορισμένες μειονότητες ή παρεκκλίνουσες ομάδες⁷ στη δημιουργία και παραλλαγή μιας νέας «γλώσσας». Επίσης αναζήτησαν τις κοινωνικές λειτουργίες που μπορεί να έχει η ίδια η χρήση της αργκό, είτε σαν έκφραση αλληλεγγύης ανάμεσα στα μέλη της ομάδας με τον αποκλεισμό των μη μελών και πολλές φορές με τιμωρίες, είτε με τη διατήρηση της μυστικότητας μέσα από καλυμμένες εκφράσεις εχθρότητας⁸.

λουν ευρύτερα σε βαθμό συνείσεσης από υψηλό μέχρι χαμηλό. ενώ ο κοινωνικός τύπος απαιτεί υψηλό βαθμό συνείσεσης (βλ. Orrin E. Klapp, *Heroes, Villains and Fools*, Prentice-Hall, Inc., 1962, σ. 19.

4. Αργκό, ιδιαιτέρη γλώσσα, «γλώσσα»: ιδιωματική γλώσσα. Όπου μέσα στο κείμενο αναφέρεται η λέξη γλώσσα μέσα σε εισαγωγικά αντιστοιχεί στο γαλλικό langage, που στα ελληνικά συνήθως αποδίδεται ως: λαλιά, λόγος, γλώσσα ανάλογα με την περίπτωση, (σημ. μετ. Ρολάν Μπαρτ, *Η απόλαυση του κειμένου*, εκδ. Ράππα, 1977).

5. Βλ. σημ. 6, 7, 8, 9, 10.

6. Ο Κωνσταντίνος Γαρδικας στην *Εγκληματολογία*, τ. Α, 1968, αναφέρει: «Ορθώς είπεν ο Lombroso, θαυμασίως μελετήσας το θέμα και καταλήξας εις πορίσματα γενικώς αποδεκτά γινόμενα, ότι οι εγκληματίαι έχουσι συναισθήματα χυδαιότερα των άλλων ανθρώπων, δι' ο μολούσι και χυδαιότερον», σ. 49.

7. Ο Ηλίας Πετρόπουλος, *Ρεμπέτικα τραγούδια*, Κέδρος 1983, σ. 12, αναφέρει ότι η άμυνα και η περιχαράκωση οδήγησαν στη δημιουργία της αργκό. Επίσης, σ. 4.

8. Ηλίας Πετρόπουλος, *Καλιαρντά*, Αθήνα 1974, εκδ. Πλειάς: «Ωστε η καλιαρντή είναι μια συνθηματική διάλεκτος, διεπομένη από τους ειδικούς κανόνες όλων των συνθηματικών διαλέκτων». Δημητρ. Λουκάτος, *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*, «Γλωσσική Λαογραφία

Έτσι παρατηρήθηκε, από τους ερευνητές της ζωής των καταδίκων μέσα στη φυλακή, ότι οι κοινωνικοί ρόλοι, οι αξίες και τα προβλήματα που παρουσιάζονται από την ιδιαίτερη θέση των ομάδων στην κοινωνική διάρθρωση μέσα στη φυλακή εκφράζονται λεκτικά με ιδιαίτερη γλώσσα απ' αυτή που συναντάται συνήθως στην ευρύτερη κοινωνία. Η χρήση της αργκό συνδέθηκε σ' αυτή την περίπτωση (από τους εν λόγω ερευνητές) με τη γένεση και την ανάπτυξη μιας υποκοινοτικής (υποπολιτισμικής ομάδας)⁹ μέσα στη μικροκοινωνία της φυλακής. Η ύπαρξη μίας μόνο υποκοινοτικής αμφιβηθείται από άλλους μελετητές¹⁰, γιατί έτσι υποτιμάται η σημασία διαφορετικών πολιτικοκοινωνικών συνισταμένων, γενικών και ειδικών, μέσα στην κοινωνία των εγκλειστών. Είναι γεγονός ότι η φυλακή μπορεί να είναι ένας χώρος κλειστός αλλά ούτε οι κανόνες λειτουργίας της είναι άσχετοι από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, ούτε ο εγκληματικός της πληθυσμός αποτελεί εκ των προτέρων ένα αποκομμένο μέρος της κοινωνίας.

Το άρθρο αυτό είναι το αποτέλεσμα μιας άλλης προσέγγισης του θεσμού της φυλακής στην Ελλάδα, με τη γλωσσολογική-δομική μέθοδο. Ως εργαλείο μας χρησιμοποιήσαμε τη γλώσσα των εγκλειστών. Καταγράψαμε όλες τις πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν¹¹, δηλ. λέξεις, εκφράσεις και κυρίως ονό-

(Συνθηματικές λέξεις και γλώσσες)», Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής τραπεζής, Αθήνα 1978, σ. 158-162. Μ.Α. Τριανταφυλλίδη, «Ελληνικές συνθηματικές γλώσσες», «Τα μπολιάρικα», «Τα κοδαρίτικα», «Οι γιωργατάδες του Κοσμά και η γλώσσα τους» κτλ. Βρασίδα Καπετανάκη, *Το Λεξικό της Πιάσας*, Ε. Νομικός, Αθήνα 1962. Εμμανουήλ Ζάχου, *Λεξικό της Πιάσας*, εκδ. Κάκτος, 1981. Μαίρης Κουκουλέ, *Νεοελληνική Αθροστομία*, Νεφέλη, Αθήνα 1984, 1986 τ. 1 και 2. Κώστα Αθανασόπουλου, *Η γλώσσα του στρατού*, Πάτρα 1986.

9. Gresham M. Sykes and Sheldon L. Messinger, *Inmate Social System*, New York 1960, όπως αναδημοσιεύτηκε στο *Crime and Justice*, v. 3, ed. by Leon Radzinowicz and Marvin E. Wolfgang, Basic Books, Inc., Publishers, New York-London 1971. Gresham Sykes, *Argot roles: wolves, punks, and fags*. Έχει αναδημοσιευτεί από το *The Society of Captives*, Princeton, Princeton University Press 1958, pp. 95-99, στο *The Sociology of Punishment and Correction*, sec. ed., ed. by Norman Johnston, Leonard Savitz, Marvin E. Wolfgang, Un. States 1962. D. Lawrence Wieder, «Telling the Code», από το βιβλίο *Language and Social Reality: The case of Telling the Convict Code*, Mouton, The Hague, in Press, όπως αναδημοσιεύτηκε στο: *Ethnomethodology*, ed. Roy Turner, Penguin Modern Sociology Readings, 1974, 1975.

10. John Irwin and Donald R. Cressey, *Thieves, convicts, and the inmate culture*, Social Problems, 1962, σ. 142-155. Claude Faugeron et Guy Houchon, «Prison et pénalité: De la péniologie à une sociologie des politiques pénales», *L'Année sociologique*, 1985, σ. 35.

11. Το υλικό συγκεντρώθηκε από την επίτοπια έρευνα: «Ο θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα», που έγινε από το Ε.Κ.Κ.Ε. με υπεύθυνο τον Ηλία Δασκαλάκη (άρχησε το 1983), και τους: Αγγελική Ανδρίτσου, Παναγιώτα Δ. Παπαδοπούλου, Τάκη Π. Σινόπουλο, Δήμητρα Τσαμπάρη και Έμμη Φρονίμου. Είναι οι πληροφορίες που προέκυψαν κυρίως από την ερώτηση 73 του ερωτηματολογίου που απευθύνθηκε στους καταδίκους έξι φυλακών, κλιμακωμένης αναστράφτης καθεστώς, όπου οι κρατούμενοι εκλήθησαν να απαντήσουν αν δίνουν σε ορισμένους συναδέλφους τους παρατσούκλια, και αν ναι, σε ποιον τύπο κρατούμενου ταιριάζει το καθένα. Επειδή οι απαντήσεις που πήραμε δεν ήταν δυνατό να υποβληθούν σε μηχανογραφική επεξεργασία, επιχειρήσαμε την ανάλυση της οποίας αποτέλεσμα είναι αυτό το άρθρο.

ματα κοινωνικών τύπων (παρατσούκλια), και με βάση το υλικό μας δώσαμε έναν τρόπο σημασιολόγησης, προσπαθήσαμε να προχωρήσουμε πιο πέρα από την εμπειρική μέθοδο στη μελέτη της κοινωνικής διάρθρωσης μέσα στη φυλακή, μέσα απ' αυτή τη γλώσσα των εγκλειστών.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η έρευνα για τη «γλώσσα της φυλακής» συμβαδίζει τόσο με την εξέλιξη της εγκληματολογικής σκέψης όσο και με την εξέλιξη των θεωριών της γλώσσας.

Πριν προχωρήσουμε στην παράθεση του υλικού μας και την ανάλυσή του, οφείλουμε να κάνουμε μια σύντομη παρουσίαση των θεωριών εκείνων που επηρέασαν και καθοδήγησαν κατά κάποιον τρόπο τη μεθοδολογική μας προσέγγιση.

Η γλώσσα σαν οδηγός για την κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας δεν είναι κάτι καινούριο. Ξεκίνησε από τη διαπίστωση ότι οι άνθρωποι δεν ζουν μόνοι στον κόσμο της κοινωνικής δραστηριότητας αλλά με μία ιδιαίτερη γλώσσα, η οποία έχει γίνει το μέσο έκφρασης της κοινωνίας τους.

Η εξέλιξη αφενός της δομικής γλωσσολογίας και αφετέρου της κοινωνιο-γλωσσολογίας οδήγησαν στην αναζήτηση μιας ενιαίας κοινωνιολογικής σημειολογικής θεωρίας για την περιγραφή, τη συσχέτιση και ταξινόμηση των κοινωνικών συστημάτων, με την άμεση προσφυγή στη θεωρία της γλώσσας¹².

Η δομική γλωσσολογία (σημειολογία) αναπτύχθηκε με την επίδραση των γλωσσολογικών θεωριών του ελβετού Saussure και των γλωσσολογικών κύκλων της Πράγας και της Κοπεγχάγης (1930). Ο Saussure υποστήριξε ότι το εννοιολογικό περιεχόμενο των λέξεων καθορίζεται από τη σχέση τους με τις άλλες λέξεις μέσα στο συγχρονικό σύστημα της γλώσσας¹³.

Η δομική γλωσσολογική μέθοδος, βασισμένη στη διάκριση που έκανε ο Saussure ανάμεσα σε ομιλία και γλώσσα (η πρώτη είναι ένας κοινωνικός θεσμός και συνάμα ένα σύστημα αξιών, η δεύτερη ένα σφαιρικό σημαίνον γεγο-

12. Γίνονται προσπάθειες για να αρθρωθεί η σημειωτική θεωρία με την κοινωνιολογική. Βλ. Γιώργου Βέλτσου, *Κοινωνία και Γλώσσα*, Παπαζήσης, Αθήνα 1976. Émile Benveniste, *Κείμενα σημειολογίας*, Νεφέλη, Αθήνα 1981. Γιώργου Βέλτσου, «Σημειωτική και κοινωνιολογία ή κοινωνική σημειωτική», *Διαβάζω*, τεύχ. 71, 15.6.83.

13. Ferdinand de Saussure, *Μαθήματα γενικής γλωσσολογίας*, Παπαζήσης, Αθήνα 1979. *Διαβάζω*, «Σημειολογία», τεύχ. 71, 15.6.83. Pierre Giraud, *Η Σημειολογία*, εκδ. Ιωάνν. Ζαχαρόπουλου, 1975.

νός)¹⁴, και εξετάζοντας το «κείμενο» ως λόγο (αντικείμενο ανταλλαγής), άρα ως διαδικασία παραγωγής εννοιών, επιζητά να διεισδύσει σ' αυτό με την κατασκευή σημασιολογικών παραδειγμάτων.

Οι θεωρητικοί της κοινωνιογλωσσολογίας βασίστηκαν στη διαπίστωση ότι η γλώσσα λειτουργεί σαν μια βοήθεια για την αναφερόμενη εμπειρία αλλά επίσης και σαν μέσο της προσδιοριζόμενης εμπειρίας από τους ομιλητές της. Έτσι, ο όρος της κοινωνιογλωσσολογίας είναι ο πιο αποδεκτός όρος για κείνη την περιοχή της έρευνας που ενώνει την ανθρωπολογία και την εθνογραφία της ομιλίας και προσδιορίζει μια ιδιαίτερη προσέγγιση¹⁵.

Το βασικό θεωρητικό ερώτημα που υπαγόρευσε αυτή την προσέγγιση στο αρχικά στενό αλλά σπουδαίο εμπειρικό πρόβλημα ήταν συνδεδεμένο με τη θεμελιώδη δομή και τις αλλαγές της πολιτισμικής μεταβίβασης. Αυτή η κοινωνιογλωσσική θέση επιχειρούσε να ερευνήσει πώς τα συμβολικά συστήματα είναι ταυτόχρονα αντιλήψεις και ρυθμιστές της δομής των κοινωνικών σχέσεων. (Το ιδιαίτερο συμβολικό σύστημα είναι εκείνο του λόγου και όχι της γλώσσας¹⁶.)

Η εργασία του Bernstein έδωσε μια ενδιαφέρουσα λύση στα προβλήματα της σχέσης ανάμεσα στην κοινωνία και την κουλτούρα. Ο Bernstein θεωρεί τη γλώσσα σαν ένα σύνολο κανόνων κατά το οποίο όλοι οι κώδικες ομιλίας συμμορφώνονται και ενοποιούνται σε μια λειτουργία της κουλτούρας, δια μέσου των κοινωνικών σχέσεων σε ειδικές συναφείς εκφράσεις. Έτσι, διαφορετικοί τρόποι ομιλίας, οι κώδικες συμβολίζουν τον τύπο της κοινωνικής σχέσεως, ρυθμίζουν τη φύση των συμπλοκών του λόγου και δημιουργούν για τους ομιλητές διαφορετικούς κανόνες αποκαλύψεων και σχέσεων. Ο τύπος ομιλίας λαμβάνεται υπόψη σαν μια συνέπεια του τύπου της κοινωνικής σχέσεως ή πιο γενικά είναι μια ιδιότητα της δομής¹⁷.

Η σχέση γλώσσας και κοινωνίας είναι λοιπόν συνάρτηση της εξέλιξης των θεωριών της γλώσσας.

Η γλώσσα, από όργανο αναπαράστασης που θεωρήθηκε το Μεσαίωνα¹⁸, έγινε αργότερα μέσο ερμηνείας, σύστημα επικοινωνίας, εργαλείο και ενέργεια αλλαγής¹⁹.

14. Roland Barthes, *Κείμενα σημειολογίας*, Νεφέλη, Αθήνα 1981.

15. Ben G. Blount, *Language, Culture and Society: a book of readings*, Winthrop Publishers Inc., 1974.

16. B. Bernstein, *Social Class, Language and Socialization, Language and Social Context*, ed. by Pier Paolo Giglioli, 1972-1983.

17. Ό.π.

18. Michel Foucault, *Les mots et les choses*, éd. Gallimard, 1966, σ. 303.

19. Γιώργου Βέλτσου, *Κοινωνία και Γλώσσα*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1976.

«Η γλώσσα δεν είναι μόνο όργανο επικοινωνίας», γράφει ο Βέλτσος²⁰, «αλλά αυτόνομος υλικός τρόπος μεταλλαγής του κοινωνικού γίγνεσθαι».

«Η γλώσσα λειτουργεί στο εσωτερικό της κοινότητας, είναι κοινωνικός θεσμός. Ως κοινωνικός θεσμός δεν είναι διόλου μια πράξη, είναι το κοινωνικό μέρος του λεκτικού, από μόνο του το άτομο δεν μπορεί να το τροποποιήσει ουσιαστικά, είναι ένα συλλογικό συμβόλαιο»²¹.

Η γλώσσα για τον Φουκώ²² δεν είναι πια ένα σύστημα αναπαραστάσεων που έχει την εξουσία να αποκόψει και να επανασυνθέσει άλλες αναπαραστάσεις.

«προσδιορίζει στις πιο σταθερές ρίζες της πράξης, καταστάσεις, επιθυμίες. Περισσότερο από αυτό που βλέπουμε, θέλει να πει αυτό που κάνουμε, αυτό που υφιστάμεθα, και αν τελειώνει με το να δείχνει τα πράγματα σαν με το δάχτυλο, είναι το αποτέλεσμα ή το αντικείμενο ή το όργανο αυτής της πράξης. Η γλώσσα ριζώνεται όχι τόσο από την πλευρά των πραγμάτων, όπως αυτά είναι αντιληπτά, αλλά από την πλευρά του υποκειμένου μέσα στη δραστηριότητά του. Και μπορεί άλλωστε να προέρχεται από τη θέληση και τη δύναμη μάλλον παρά από αυτή τη μνήμη που κάνει την αναπαράσταση να επαναλαμβάνεται. Μιλάμε γιατί δρούμε και όχι γιατί αναγνωρίζοντας γνωρίζουμε».

(Η γλώσσα εδώ γίνεται αντικείμενο για την ερμηνεία και κατανόηση της κοινωνίας.)

Αυτό μας φέρνει πιο κοντά στον Wittgenstein, κατά τον οποίο τα παιδιά μαθαίνουν να εκτελούν ορισμένες πράξεις και συνάμα να χρησιμοποιούν αυτές τις λέξεις και να αντιδρούν μ' αυτόν τον τρόπο στις λέξεις²³.

Η γλώσσα της φυλακής μας ενδιαφέρει πολύ λιγότερο σαν όργανο αναπαράστασης και επικοινωνίας μεταξύ των κρατουμένων ή σαν μέσο ερμηνείας και συνεισφορά στη γνώση ενός περιορισμένου λεκτικού κώδικα. Η ίδια η γλώσσα είναι πλέον σημαίνουσα πρακτική. Το ενδιαφέρον μας επικεντρώνεται στους ίδιους τους κρατουμένους, στη δράση τους και στην καθημερινή ζωή μέσα στη φυλακή και, τέλος, στην προσέγγιση της υποκοιλοτύρας της φυλακής.

Άλλωστε, έχει παρατηρηθεί ότι κάθε προσέγγιση μιας «υποκοιλοτύρας», που βασίζεται σε μια παραδοσιακή σημειωτική (σύμφωνα με την οποία, ερ-

20. Ο.π.

21. Émile Benveniste, *Κείμενα Σημειολογίας*, Νεφέλη, Αθήνα 1981.

22. M. Foucault, *ό.π.*, σ. 302.

23. L. Wittgenstein, εκδ. Παπαζήση, 1977, σ. 27.

μηνεία είναι η αποκάλυψη συγκεκριμένων κρυφών εννοιών), δεν μπορεί να μας δώσει τη μέθοδο να πλησιάσουμε τον δύσκολο και αντιφατικό κόσμο της συγκεκριμένης μειονότητας ή της παρεκκλίνουσας ομάδας. Το κύριο θεωρητικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η παραδοσιακή σημειωτική είναι η άρθρωσή της με την κοινωνία.

Ορισμένοι μελετητές έχουν επισημάνει τις δυσκολίες²⁴.

Σήμερα βρισκόμαστε πλέον στην εποχή που η γλώσσα σαν μορφή και περιεχόμενο της σκέψης γίνεται γλώσσα-πράξη, όπου μορφή και περιεχόμενο δεν μπορούν να διαχωριστούν. Και αυτό γιατί, όπως γράφει ο Φουκώ:

«Υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στις γλώσσες και στους ανθρώπους. Αυτοί δεν έχουν αληθινή ιστορία παρά μέσα από μία συγκεκριμένη σχέση ανάμεσα στις λειτουργίες τους και στις συνθήκες ύπαρξής τους. Και είναι αλήθεια ότι είναι η εσωτερική τους σύνθεση ανθρώπων οργανωμένων που καθιστά δυνατή την ιστορικότητά τους, αυτή δεν γίνεται ιστορία πραγματική παρά από τον εξωτερικό κόσμο στον οποίο ζουν. Έπρεπε λοιπόν να εμφανιστεί αυτή η ιστορία στο φως και να περιγραφεί σ' έναν λόγο, συγχρόνως με την ανάλυση του περιβάλλοντος και των συνθηκών που επιδρούν πάνω στον άνθρωπο»²⁵.

Όπως η δομή της σημειότητας της γλώσσας είναι ταυτόχρονα δομή της κοινωνίας²⁶, έτσι και η δομή της σημειότητας της «γλώσσας της φυλακής» είναι επίσης δομή της κοινωνίας της φυλακής.

Η γλώσσα λειτουργεί, ως γνωστόν, στο εσωτερικό της κοινότητας. Η γλώσσα από κοινωνικός θεσμός και από μέσο ερμηνείας, όπως είδαμε παραπάνω, γίνεται η ίδια ερμηνευτής της κοινωνίας. Πριν δηλαδή η κοινωνία ήταν το όλο και η γλώσσα το μέρος²⁷.

«Η σημειολογική θεώρηση», μας λέγει ο Benveniste, «αντιστρέφει αυτόν το συσχετισμό, γιατί μονάχα η γλώσσα καθιστά δυνατή την κοινωνία. Η

---

24. Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, εκδ. Πλέθρον, 1987, σ. 112: «Ο τρόπος αυτός ενέργειας παρουσιάζει πολλά μειονεκτήματα για τη μελέτη ενός λαογραφικού γεγονότος, του οποίου ο κατ' εξοχήν συλλογικός χαρακτήρας καθιστά ανενεργό κάθε απόπειρα γλωσσολογικής-δομικής ανάλυσης ενός κειμένου και επιβάλλει τη θεώρησή του ως πολιτισμικής εκδήλωσης που υπόκειται σε μια ιστορική και διαλεκτική δυναμική και διαθέτει μια σφαιρική σημασία, μέσα από την οποία μπορούμε να διαγνώσουμε τα πρωτότυπα στοιχεία ταυτότητας μιας κοινωνικής ομάδας». Μελίνας Σεραφετινίδου, *Κοινωνιολογία των μέσων μαζικής επικοινωνίας*, Gutenberg, 1987, σ. 288-290.

25. M. Foucault, *ό.π.*, σ. 306.

26. Από τον É. Benveniste, «Structure et analyses», στο *Problème de linguistique generale*. Paris. Gallimard. Αναφέρεται από τον Γ. Βέλτσο, βλ. *Διαβάζω*, τεύχ. 71, 1983, σ. 38.

27. É. Benveniste, *Κείμενα σημειολογίας*, Νεφέλη, Αθήνα 1981, σ. 47-48.

γλώσσα συνιστά αυτό που συνέχει τους ανθρώπους, το θεμέλιο όλων των συσχετισμών, που με τη σειρά τους θεμελιώνουν την κοινωνία. Έτσι η σχέση ερμηνευτικότητας που είναι η σημειωτική αντιβαίνει στη σχέση περικάλυψης που είναι η κοινωνιολογική. Αυτή, αντικειμενικοποιώντας τις εξωτερικές εξαρτήσεις, πραγματοποιεί εξίσου το λεκτικό και την κοινωνία, ενώ η άλλη τα θέτει σε αμοιβαία εξάρτηση, σύμφωνα με την ικανότητά τους για σημειοποίηση».

Η γλώσσα λοιπόν, σαν δομή και πρακτική του κοινωνικού σχηματισμού, μας βοηθάει να «αποκρυπτογραφήσουμε τον τρόπο συστάσεως του κοινωνικού σχηματισμού, σε όλα του τα πεδία και ανεξάρτητα του τρόπου παραγωγής»²⁸.

Η προσέγγιση που επιχειρούμε μ' αυτό το άρθρο δίνει λιγότερο βάρος στην προτεραιότητα της δομής και του συστήματος στη γλώσσα, και περισσότερο στη θέση του ομιλούντος αντικειμένου στο λόγο. Μας ενδιαφέρει να δούμε, όπου είναι δυνατόν, μάλλον ποια είναι η διαδικασία κατασκευής εννοιών παρά το τελικό αποτέλεσμα²⁹. Δυστυχώς, δεν υπάρχουν παλαιότερες έρευνες και πολύ λίγα στοιχεία διαθέτουμε πάνω στον σωφρονιστικό πληθυσμό με τη γένεση της φυλακής στην Ελλάδα, για να μπορέσουμε να εμβαθύνουμε στη διαδικασία κατασκευής των εννοιών αυτών. Βέβαια, όπως είπαμε και στην αρχή αυτού του άρθρου, μπορεί η φυλακή να είναι ένας χώρος κλειστός, αλλά τόσο οι κανόνες λειτουργίας της όσο και ο εγκληματικός της πληθυσμός έχουν σχέση με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Στην πορεία της ανάλυσης των δεδομένων μας θεωρήσαμε σκόπιμο να καθορίσουμε σαν κοινωνικούς ρόλους εκείνους στους οποίους οι έγκλειστοι φαίνεται να δίνουν τα περισσότερα συνώνυμα παρατσούκλια. Έτσι, ενεργήσαμε μια καταγραφή σημαινόντων και με βάση το υλικό μας δώσαμε έναν τρόπο σημασιολόγησης των στοιχείων αυτών. Δώσαμε το βάρος στις μονάδες σημασίας³⁰. Η ανάλυση έγινε κατά κύριο λόγο σε εκείνα τα σημαίνοντα που αναφέρονται στο ίδιο ή σχεδόν το ίδιο σημαίνόμενο (συνώνυμα), αλλά πάλι δύο ή περισσότερων διαφορετικών σημείων.

Ξεχωρίσαμε δύο έντονους κοινωνικούς τύπους, που έρχονται σε αντίθεση (όπως το καλό και το κακό), το παλικάρι αφενός (τον «σωστό άνδρα», τον

28. Γιώργου Βέλτσου, *Κοινωνία και γλώσσα*, Παπαζήσης, Αθήνα 1976, σ. 73.

29. Dick Hebdige, *Υπο-κουλτούρα: το νόημα του στυλ*, Γνώση, Αθήνα 1981, 21985, σ. 160-173.

30. Umberto Eco, *La structure absente: introduction à la recherche sémiotique*, Paris, Mercure de France, 1968.

«μάγκα») και τον προδότη αφετέρου (τον «ρουφιάνο»), αφού τα όριά τους είναι αρκετά ευδιάκριτα. Γύρω από τους παραπάνω κοινωνικούς τύπους υπάρχουν όμως άλλοι κοινωνικοί ρόλοι που παραλλάσσουν, σε σημείο που πολλές φορές τα όριά τους πλησιάζουν τόσο πολύ, ώστε ταυτίζονται. Έτσι π.χ., όπως αναφέρεται παρακάτω, ενώ ο κόλακας («γλείφτης») είναι μια ηπιότερη μορφή του πληροφοριοδότη, ο ολιγότερο άνδρας σύμφωνα με τις απόψεις των καταδίκων («πούστης»), επειδή υποκύπτει δίνοντας αυτού του είδους τη διέξοδο στη σεξουαλική στέρηση που θεωρείται εκ των πραγμάτων ότι υπάρχει μέσα στη φυλακή, δύσκολα ξεχωρίζει από τον «ρουφιάνο».

Οι περισσότεροι κοινωνικοί ρόλοι που διακρίνονται μέσα από τη γλώσσα της φυλακής κάνουν έκκληση στις αξίες της αλληλεγγύης, της ισότητας, της αδελφοσύνης. Αξιολογούνται θετικά εκείνοι οι ρόλοι μέσα από τους οποίους ενισχύονται και δικαιώνονται αυτές οι αξίες, ενώ αντίθετα αξιολογούνται αρνητικά εκείνοι μέσα από τους οποίους απειλούνται ή προσβάλλονται οι αξίες αυτές. Τους παραπάνω κοινωνικούς ρόλους συμπεριλάβαμε σε μια πρώτη ενότητα και επιχειρήσαμε να αναλύσουμε με τη γλωσσολογική μέθοδο, ακριβώς επειδή θεωρήσαμε ότι συγκεντρώνουν τη συναίνεση της κοινότητας των εγκλείστων. Όσον αφορά τα υπόλοιπα παρατσούκλια που αναφέρονται σε άλλους κοινωνικούς ρόλους, ταξινομήθηκαν κάτω από μια δεύτερη ενότητα με κλασικό τρόπο.

Οι ρόλοι της πρώτης ενότητας που περιγράφονται πιο κάτω είναι: ο προδότης, ο σωστός άνδρας, ο ψευτοπαλικαράς, και μικρότεροι κοινωνικοί ρόλοι που παρεκκλίνουν από τους παραπάνω (ο ηγέτης, ο ομοφυλόφιλος, ο τρελός, ο χαζός, ο κλέφτης της φυλακής, οι εκμεταλλευτές κρατουμένων).

Ο προδότης («ρουφιάνος»)

Ο «παρεκκλίνων» κοινωνικός τύπος που συγκεντρώνει τα περισσότερα συνώνυμα παρατσούκλια είναι ο τύπος του πληροφοριοδότη και επομένως προδότη ή καταδότη, ο κοινώς πλέον σήμερα αποκαλούμενος ρουφιάνος, καρφί, σπιούνος ή χαφιές.

Η λέξη *ρουφιάνος* φαίνεται εκ πρώτης όψεως άσχετη από την ετυμολογική της προέλευση (*Λεξ. Ανδριώτη*: «προαγωγός· από την *ιταλ.*»). Έχει καθιερωθεί στα λεξικά της πιάτσας σαν ο κοινωνικός εκείνος τύπος που δίνει πληροφορίες στις αρχές³¹. Ο πληροφοριοδότης, εκείνος δηλαδή που δίνει πληροφορίες στη διεύθυνση της φυλακής για τους συναδέλφους του και είναι προ-

---

31. Ν.Π. Ανδριώτη, *Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1983.

δότης γιατί προδίδει την ομάδα του, την τάξη που ανήκει, αποκαλείται *ρούφος*, παραβιάζει τις αρχές του κώδικα των εγκλειστων και αποδοκιμάζεται από όλους τους υπολοίπους.

Η προδοσία του μπορεί να γίνει κατ' εξαίρεση ή κατά κανόνα, σιωπηρά ή κραυγαλέα και αυτό φαίνεται από τα διάφορα παρατσούκλια που αποδίδονται με λεπτές αποχρώσεις σ' αυτόν τον κοινωνικό τύπο κρατούμενου: Ο προδότης τότε από *ρούφος* γίνεται *ρουφ-ρουφ* ή *A2 ρουφ*, *αρχιρούφος* ή τέλος *μουντιάλ*. (Αναφέρθηκε για έναν κρατούμενο που είχε καρφώσει συνολικά 22 άτομα.)

Στις συλλογικές παραστάσεις των κρατούμενων, ο καταδότης θεωρείται «επικίνδυνος» και «ιδιοτελής», γιατί προδίδει την ομάδα του κι απομονώνεται από την τάξη του για να κερδίσει ορισμένα οφέλη από τον εχθρό. Είναι ο *Γιούδας* και η πράξη της προδοσίας προσλαμβάνεται μέσα στη φυλακή σαν δουλειά ανάλογη με του φυλακτικού προσωπικού, αφού βασίζεται στην ανταμοιβή.

Ο προδότης αποκαλείται και *κύριος υπάλληλος*, *κύριος αρχιφύλακας*, *κύριος διευθυντής*, επειδή συνεργάζεται με τη διεύθυνση· ανάλογα με τις υπηρεσίες που προσφέρει, του αποδίδονται βαθμοί αντιστοιχοί με αυτούς του προσωπικού στην ιεραρχική κλίμακα της φυλακής.

Έτσι, ο προδότης ή το *όργανο της διεύθυνσης*, όπως λέγεται από τους κρατούμενους, εξυπηρετεί τα συμφέροντα της «άρχουσας τάξης» της φυλακής, σε βάρος των συμφερόντων των συναδέλφων του. Το πραγματικό του όνομα ξεχνιέται, αφού η ιδιότητά του κυριαρχεί και από την ιδιότητα αυτή απορρέει το καινούριο του όνομα. Είναι ο *φερτάκιας* ή *καρφιάκιας* ή *καρφωτάκης*, και πρόκα αποκαλείται η πράξη της προδοσίας.

Ο προδότης μπορεί να είναι *τσανάκι* όταν συνεργάζεται με την αστυνομία ή απλώς *τσιράκι*³² του διευθυντή («γιατί γίνεται ουρά»). Επειδή συχνά η στάση του προδότη χαρακτηρίζεται σαν φιλική απέναντι στη διεύθυνση, εφόσον είναι εκ των πραγμάτων εχθρική απέναντι στους συναδέλφους, ο κρατούμενος αποκαλείται *τακίμι*³³, *θεληματίας*, *δικός του* ή *δικός τους*.

32. τσιράκι. *Λεξικό Ανδριώτη*: μαθητευόμενος· τούρκ. Βλ. Τ. Βουρνάς-Ε. Γαρίδη, σ. 57: «Το κάθε συνάφι ή ρουσφέτι είχε μια αυστηρή εσωτερική οργάνωση και ιεραρχία, και διαβαθμιζόταν από τον πρωτομάστορα, τους μαστόρους, τους καλφάδες, ως τα τσιράκια, τους μαθητευόμενους δηλαδή».

33. τακίμι. *Λεξικό της Πιάτσας*, Ε. Ζάχος, Κάκτος, 1981, όπου η λέξη «τακίμι» και «γίνομα τακίμι»: «συντροφιάζω, συνεταιρίζομαι, κάνω συχνά παρέα, συμφωνάω με κάποιον». Ο Ηλίας Πετρόπουλος στο *Εγχειρίδιο του καλού κλέφτη*, Νεφέλη, Αθήνα 1979, σ. 143, αναφέρει: «Σχεδόν πάντα ο κάθε μάγκας έχει τον τακίμη του. Τακίμης είναι ο αδελφικός φίλος του μάγκα. Οι δύο τακίμηδες αγοράζουν συνεταιρικός τα τρόφιμα από τον μπακάλη, φροντίζει ο ένας τον άλλον, υποστηρίζονται στους καυγάδες και μένουν σε πλαγιά κρεβάτια. Σεξουαλικές σχέσεις απαγορεύονται παντάπασιν».

«Έσκασε το ρομπότ» είναι έκφραση που χρησιμοποιούν οι κρατούμενοι στην εμφάνιση του καταδίκου ρουφιάνου, για να δώσουν έμφαση στην απουσία ανθρώπινου στοιχείου. Ένα ρομπότ είναι η «μηχανή» που υπακούει τυφλά στις επιταγές του εντολέα της.

Υπάρχει ακόμα σήμερα³⁴ ο χαρακτηρισμός *ποιητές ή τραγουδιστές* για τους παραπάνω περιγραφόμενους κοινωνικούς τύπους. Αποκαλούνται ειρωνικά έτσι οι κρατούμενοι αυτοί επειδή λένε το «ποίημα» ή το «τραγούδι» στο διευθυντή.

Επειδή ο κοινωνικός αυτός τύπος σύμφωνα με τις αξίες των εγκλειστών είναι άνθρωπος που *κυριζεί* (μπορεί να τα κάνει όλα) δεν τηρεί τους άγραφους νόμους των κρατουμένων και είναι άτομο χωρίς τις ηθικές αξίες των κρατουμένων, αποκαλείται υβριστικά *χαμούρα, λεμές, κοπρίτης, λοβός και κερατάς*.

Λιγότερο συχνά, ο *ρουφιάνος* αντιμετωπίζεται με ελαφρά ειρωνεία, όπως όταν αποκαλείται σοβαροφανώς *υπηρεσιακός*, όπου το επίθετο αυτό μετατοπίζει το βάρος από το υποκείμενο και μεταβάλλει το πρόσωπο σε ... εξάρτημα, αντικείμενο που ανήκει στην περιουσία της υπηρεσίας της φυλακής.

Ο κατάδικος που εργάζεται μέσα στη φυλακή θεωρείται από μεγάλο μέρος των κρατουμένων ότι χαίρει κάποια ευνοϊκά. Είναι ο *ευνοούμενος*, ο κρατούμενος που εργάζεται σε κάποιο προνομιούχο «πόστο», γιατί η εργασία του αποδίδεται στην εύνοια της διεύθυνσης σαν ένα είδος ανταμοιβής για τις «υπηρεσίες» που προσφέρει. Άλλοτε πάλι οι κατάδικοι αποδίδουν ίδιο σημασιολογικό περιεχόμενο και θεωρούν ταυτόσημους ρόλους που προέρχονται από την εργασία που κάνει ο κρατούμενος μέσα στη φυλακή, με τον κοινωνικό ρόλο του καταδότη. Έτσι ο *αποθηκάριος* λόγου χάρη θεωρείται αυτοδικαίως καταδότης (ρουφιάνος).

Η εργασία μέσα στη φυλακή δεν είναι απλώς μια διέξοδος στην ανία και στην πλήξη της φυλακής. Είναι το διαβατήριο για την έξοδο του καταδίκου από τη φυλακή και τη γρήγορη αποφυλάκισή του. Με το «ευεργέτημα των ημερών» θα εκτίσει το ήμισυ της ποινής του. Εργασία όμως δεν παρέχεται σε όλους τους κρατουμένους, και δεν παρέχεται γιατί δεν υπάρχει³⁵.

Η περιφρόνηση και η απαξία της κοινωνίας των εγκλειστών απέναντι στον κοινωνικό τύπο του προδότη απεικονίζεται στα παρατσούκλια *ρόμπα, ρόμπα χωρίς κουμπιά*. Η ρόμπα, ένδυμα γυναικείο, υποτιμημένο, πρόχειρο ή

34. Αναφέρεται και από τον Ηλία Πετρόπουλο, *ό.π.*

35. Όπως φαίνεται και από την έρευνα «Ο θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα», ένας στους 3 κρατουμένους πιστεύει πως υπάρχει αυθαιρεσία και σκοπιμότητα κατά την επιλογή εκείνων που τους ανατίθεται εργασία από τη διεύθυνση της φυλακής. Βλ. Προκαταρκτική έκθεση της έρευνας.

ευτελής, του οποίου η σημειωτική αντιστοιχία παραπέμπει σε συγκεκριμένο χώρο του σπιτιού που είναι ο «γυναικείος χώρος», αναπαρastaίνει όλη τη χαμένη αξιοπρέπεια του άνδρα που έγινε «ρουφιάνος» στις συνειδήσεις της ανδρικής κοινωνίας των φυλακισμένων. Με εφάμιλλο στιγματιστικό βάρος απεικονίζεται ο «ρουφιάνος» όταν ταυτίζεται με τον οριζόμενο σαν «παθητικό» ομοφυλόφιλο (κοινώς πούστη) ή με τον *μπενεδιάρη* ή *μπενεδιάρη*. Για τον ίδιο λόγο αποκαλείται και *φάρδος*, γιατί θεωρείται ότι κάποιος «έχει ξεχειλώσει από την πουστία». Εδώ όμως εισερχόμαστε στη σφαίρα της σεξουαλικής συμπεριφοράς και των ρόλων που απορρέουν απ' αυτή και αναλύονται παρακάτω.

Ελαφρά ηπιότερος κοινωνικός τύπος κρατουμένου, ο οποίος αποτελεί και παραλλαγή ή μάλλον συγγενή του παραπάνω περιγραφόμενου ρόλου του «ρουφιάνου», φαίνεται να είναι ο *γλειψιματίας*, *γλείφτης* ή *γαλοπούλα*. Σύμφωνα πάντοτε με τις ερμηνείες των κρατουμένων, έτσι αποκαλείται ο *κόλαξ*, *κόλακας*, *αυλοκόλακας*, *διπλομούτρης* ή *διπλοπρόσωπος*, δηλαδή ο κρατούμενος εκείνος που προσπαθεί, χωρίς να έρχεται σε σύγκρουση με τους συγκρατούμενους του, να τα έχει καλά με τη διεύθυνση. Αυτός θεωρείται λοιπόν ότι «γλείφει» τη διεύθυνση. Αυτή η ιδιότητα αποτελεί το κεφαλόσκαλο για να ανέλθει κάποιος στην τελική βαθμίδα της «ρουφιανιάς».

Ο κοινωνικός ρόλος του καταδότη καθορίζεται σε σχέση με τους άλλους ρόλους και τις ευρύτερες προσδοκίες της ομάδας. Αξίες που συνδέονται με το στιγματισμό του προδότη, όπως η *αλληλεγγύη*, η *αδελφικότητα*, η *αμοιβαία εμπιστοσύνη*, είναι οι αρετές της ομάδας για την επιβίωσή της και φαίνεται να παίρνουν το βάρος θρησκευτικών επιταγών, αφού η προδοσία είναι το χειρότερο αμάρτημα μέσα στην κλειστή κοινωνία της φυλακής.

Η ομάδα στιγματίζει τον προδότη για να βρει τη συνοχή της. Η ομάδα συσπειρώνεται πέρα από τον προδότη. Ο κοινωνικός έλεγχος που ασκείται από την ομάδα μέσα στη φυλακή κορυφώνεται στο πρόσωπο του προδότη.

Ο άνδρας («μάγκας»)

Ο κοινωνικός κώδικας της κοινότητας των εγκλείστων φαίνεται να υποκρύπτει κανόνες που, αντίθετα, επιβραβεύουν την «πραγματικά αρσενική συμπεριφορά», τον «ανδρισμό», και θεωρούνται θετικές οι ιδιότητες που πηγάζουν από μια τέτοια συμπεριφορά, όπως: η *σκληρότητα*, η *αντοχή*, η *ελικρίνεια*, το *θάρρος*, η «ντομπροσύνη» τόσο απέναντι στην υπηρεσία όσο και απέναντι στους συναδέλφους, η αξιοπρέπεια, η ευστροφία και η εξυπνάδα.

Ο τύπος που συγκεντρώνει τις παραπάνω «αρετές» είναι ο *ωραίος*, ο *μά-*

γκας³⁶ της φυλακής ή ο καλός μάγκας (δηλ. ο μάγκας που δεν δίνει δικαιώματα).

Ο κοινωνικός αυτός τύπος κρατούμενου έχει περηφάνια, γι' αυτό του αποδίδεται ακόμη ο χαρακτηρισμός *ασίκης* ή *σικλής*³⁷.

Η ευθύτητα είναι στοιχείο του «σωστού άνδρα», που αποκαλείται *σπαθένιος*, *ζαγάρι* ή *διαμάντι*.

Το θάρρος, η τόλμη και η διαύγεια να βλέπει κανείς το άδικο και το δίκαιο, όπως επίσης η αντοχή και η σκληρότητα στις κακουχίες θεωρούνται κατ' εξοχήν ανδρικές ιδιότητες, γι' αυτό σ' αυτόν τον κοινωνικό τύπο κρατούμενου αποδίδονται και τα παρατσούκλια: *σερνικός*, *ζόρικός*, *σκληρό καρύδι* (γιατί «δεν σπάει με τίποτα»), *δεν προσκυνάει τον πασά*, *ξιφίας* (ο ζόρικός). Ο τύπος αυτός (όπως τον εννοούν οι κρατούμενοι) οφείλει να μη φοβάται, να μη δίνει δικαιώματα, να τηρεί πάντοτε τους όρους του υπόκοσμου. Στη γλώσσα των κρατούμενων *ασερνικός* είναι ο κατάδικος εκείνος «που είναι εντός με τους κρατούμενους». *Μπεσαλίδης* ή *μπεσαλής*, δεν διατάζει να κάνει αυτοκριτική και να αναλάβει τις ευθύνες του. Περιγράφεται σαν άτομο που δείχνει κοινωνικό σεβασμό απέναντι στους συναδέλφους του. Επιπλέον δείχνει αλληλεγγύη και μοιράζεται με τους άλλους ό,τι έχει. Στις συγκρούσεις των κρατούμενων με το προσωπικό της φυλακής παίρνει πάντα το μέρος του συγκρατούμενου του. Γι' αυτό αποκαλείται και *ξηγημένος*, *ντερβίσι*, *σκέτος*, *φερέγγος*, *τυπάς*, *κύριος*, *ντόμπρος*, *υπόδειγμα*, *κανόνας*, *αλάι* και *αλιανάρης*.

Ωστόσο, ο παραπάνω περιγραφόμενος κοινωνικός τύπος κρατούμενου, δηλ. ο τύπος του παλικαρά, του μάγκα ή του σωστού άνδρα, έχει τόσο τις αρνητικές όσο και θετικές αποκλίσεις του.

Ένας μεγάλος αριθμός από συνώνυμα παρατσούκλια εκφράζουν την αποδοκιμασία των κρατούμενων απέναντι στους συναδέλφους των εκείνους που με προκλητικότητα, έλλειψη ψυχραιμίας και αυτοσυγκράτησης δημιουργούν φασαρίες και μεπλάδες μέσα στην κοινότητα των εγκλείστων. Οι ιδιότητες αυτές αποδοκιμάζονται, γιατί οδηγούν τη διεύθυνση της φυλακής στο να παίρνει σκληρότερα μέτρα, πράγμα που δυσκολεύει περισσότερο την καθημερινή ζωή όλων των άλλων μέσα στη φυλακή.

36. Παλαιότερα μάγκα ονομαζόταν το σώμα άτακτων αγωνιστών. Στα Λεξικά της Πιάτσας ως μάγκας αναφέρεται το έξυπνο και καπάτσο άτομο (Ζάχος, Καπετανάκης). Ο Ζάχος αναφέρει ότι ο χαρακτηρισμός της ασυδοσίας και περιθωριακότητας αποδιδόταν στο μάγκα, στον άνθρωπο της αγοραίας πιάτσας, γιατί δρούσε σύμφωνα μ' ένα δικό του κώδικα, που οι κανόνες του δεν είχαν τίποτα κοινό με τους κανόνες του ξενόφερτου και μονοκόμματος νομικού συστήματος που επέβαλλε στον ελληνικό χώρο η συγκεντρωτική και παρεμβατική εξουσία. Ωστόσο, στο λεξικό του Ανδριώτη (1983) ως μάγκας αναφέρεται ο υλήτης, ο απατεώνας.

37. Σικλής από το: ασικλής, όταν αναφέρεται στον ενικό αριθμό έχει τη θετική σημασία του καλοβαλμένου και μάγκα άνδρα. Αντιθέτως στον πληθυντικό αριθμό αποκτά την αρνητική σημασία αυτών που θέλουν να παραστήσουν τους μάγκες.

Ο ψευτοπαλικαράς («ψευτομάγκας»)

Ο κοινωνικός ρόλος που αποδοκιμάζεται από μεγάλο αριθμό κρατούμενων μέσα στη φυλακή είναι ο τύπος του *ψευτομάγκα*, που αποκαλείται και *σαματατζής*, *τσαμπουκάς*, *φασαριάς*, *καπετάν φασαριάς*, *βαβούρας*, *κωλομάγκας*, *ψευτοπαλικαράς*, *τσαμπουκαλής*, *ζοχάδας*.

Η εριστικότητα και η προκλητικότητα αντιμετωπίζονται σαν έλλειψη κοινωνικού σεβασμού απέναντι στους συγκατατούμενους, αφού *καρσπάθας*, *Χίτλερ*, *στενός κορσές*, *δολοφόνος*, *κίλερ* είναι παρατσούκλια που χαρακτηρίζουν ανάλογα τον ενέξαπτο, τον βίαιο, τον αντικοινωνικό τύπο.

Πρωτοπαλικαρο αποκαλείται αυτός που θέλει να είναι αρχηγός. *Νταούφαρης* είναι ο μάγκας που μαλώνει³⁸. *Μπελάς* είναι ο κρατούμενος που δημιουργεί επεισόδια με κρατούμενους και φύλακες και *νταής* ο ψευτοπαλικαράς.

Σκοτώνει, *σκοτώστρα* είναι ο τύπος του μάγκα που μαλώνει και βγάζει εύκολα μαχαίρι. Η έλλειψη αυτοσυγκράτησης έρχεται σε αντίθεση με τη χαλιναγωγήση και τη συγκράτηση ερίδων και φθόνων και την αποχή από τους διαπληκτισμούς.

Η έμφαση που δίνεται σε καθένα από τα παραπάνω παρατσούκλια ποικίλλει ανάλογα με την «επικινδυνότητα» που αποδίδεται στον συγκεκριμένο τύπο του κρατούμενου.

Μαχαιρόβιοι, *γκαζάκηδες*, *μεγάλα μαχαίρια* χαρακτηρίζονται οι κρατούμενοι ανάλογα με το φόβο που εμπνέουν στους συναδέλφους των.

Τζάγκο, *Αλ-Καπόνε*, *μαφιόζος*, *τσιγλήμαγκες*, *πορδόμαγκες*, *νταήδες*, *μόρτηδες*, *κουτσαβάκια* (ψευτομάγκες, δηλ. τύποι που προσπαθούν να κάνουν τον μάγκα αλλά δεν είναι)³⁹ *σικλήδες* είναι παρατσούκλια που υποδηλώνουν την περιφρόνηση απέναντι στον παραπάνω περιγραφόμενο ρόλο στην κοινωνία των εγκλείστων.

Βαλτός, *αμφίβολος*, *θεατρίνος* είναι επίσης παρατσούκλια που απευθύνονται στον τύπο του ψευτοπαλικαρά και δείχνουν τη δυσπιστία με την οποία περιβάλλεται ο τύπος αυτός. Συνήθως οι καβγάδες που δημιουργούν οι ψευτοπαλικαράδες είναι σε βάρος των υπόλοιπων κρατούμενων, γι' αυτό και ο κατάδικος που έχει παρόμοια συμπεριφορά θεωρείται *ύποπτος*. Υπάρχει η

38. Νταούφαρης· παλιό παρατσούκλι κουτσαβάκη, που αναφέρεται μέχρι σήμερα για να χαρακτηρίσει τον ενέξαπτο μάγκα.

39. Πολλά λέγονται για την καταγωγή της λέξης. Αναφέρεται ότι η κακολογία των παλιών νταήδων έκανε να ερμηνεύεται η λέξη κουτσαβάκι με τη σημασία: ψευτοπαλικαράς. Τα κουτσαβάκια, γλώσσα που μιλούσαν οι μάγκες (βλ. Ζάχο 1981, Πετρόπουλο 1980, Πετρόπουλο 1983, Στασινόπουλο 1963).

υποψία ότι ο «ψευτομάγκας» μπορεί να υποκινεί καταστάσεις για να μπορεί η διεύθυνση της φυλακής, μέσα από αυτό το πρόσχημα, να διώξει ορισμένους κρατούμενους. (Φαίνεται ότι οι κρατούμενοι συχνά έχουν τέτοιους φόβους, μήπως βρεθούν σε χειρότερη φυλακή απ' αυτή που είναι.) Έτσι λοιπόν αποκαλούν οι κρατούμενοι το συνάδελφό τους εκείνον που δημιουργεί φασαρίες. Θεωρούν ότι ο ρόλος του δεν είναι αυθόρμητος, αλλά του ανατέθηκε από τη διεύθυνση της φυλακής.

Σκοπτικά αντιμετωπίζεται μέσα στην κοινωνία των εγκλείστων εκείνος ο κρατούμενος «που κάνει τον ξύπνιο αλλά δεν είναι» και αποκαλείται *μαγγίτης* (μισομάγκας)⁴⁰, *φίτσουλας* (ο λαϊκός τύπος που προσπαθεί να κάνει τον μάγκα), *λατέρνας* (το τελευταίο αυτό παρατσούκλι αντιστοιχεί στον κρατούμενο που περπατάει κατά τρόπο μάγκικο).

Ανάμεσα στον κοινωνικό τύπο του «παλικαρά» (μάγκα) και του «ψευτοπαλικαρά», συναντήσαμε στην ελληνική φυλακή και άλλες κατηγορίες κοινωνικών τύπων κρατουμένων: τον ηγέτη και τον τρελό. Πιστεύουμε ότι τόσο ο ηγέτης όσο και ο τρελός είναι κοινωνικοί τύποι που αναγνωρίζονται από μικρότερες ομάδες κρατουμένων επειδή συγκεντρώνουν και τα λιγότερα συνήθη παρατσούκλια σε σχέση με τους τρεις προηγούμενους (τον καταδότη, τον άνδρα και τον ψευτοπαλικαρά), όπως φαίνεται από τα αντίστοιχα παρατσούκλια:

Ο ηγέτης («πατέρας»)

Ζορρό, λύκος, προστάτης, πατέρας, συνδικαλιστής, Γιάννης Αγιάνης είναι κοινωνικού τύπου ονόματα που προσδιορίζουν τη δραστηριότητα του καταδίκου εκείνου που ο κοινωνικός του ρόλος μέσα στη φυλακή ολοκληρώνεται, όταν ο καταδίκος «τα βάζει με την υπηρεσία για το δικαίο των κρατουμένων»⁴¹.

Ο τρελός («εκτός έδρας»)

Συγγενής με τους παραπάνω περιγραφόμενους ρόλους, όπως δείχνουν και τα

40. μαγγίτης· Καπετανάκης, 1962: νεοφώτιστος μάγκας.

41. Από έρευνες σε ξένες χώρες έχουν παρατηρηθεί αντίστοιχοι κοινωνικοί ρόλοι με ανάλογα ονόματα-παρατσούκλια. Στην προκειμένη περίπτωση ο αντίστοιχος ρόλος του «Politician». Βλ. σημείωση 9 και Peter G. Garabedian, «Social Roles in Prison» όπως αναδημοσιεύτηκε στο *Crime and Justice*, v. 3, ed. by Leon Radzinowicz and Marvin F. Wolfgang. Basic Books, Inc., Publishers, New York-London 1971.

παρατσούκλια που του αποδίδονται, φαίνεται να είναι κι ο κατάδικος ο οποίος είναι απομονωμένος και από τους συγκρατούμενους του και από το προσωπικό. Ο τύπος αυτός, που συγκεντρώνει ανάμεικτα συναισθήματα συμπάθειας και αντιπάθειας εκ μέρους των άλλων κρατουμένων, αποκαλείται: *αγρίμι* (γιατί ζει απομονωμένος)⁴², *ζούγκλας* (μπορεί να είναι άγριος, ασυμβίβαστος αλλά καλός), *τρελάκιας* (τρελούτσικος αλλά φιλότιμος), *λοστρές*⁴³, *σκαθάρι*, *εκτός έδρας*, *εκτός νόμου*, *ζαμανφουτίστα*⁴⁴.

Ο χαζός («Τζώνης»)

Ακόμα και στην ανδρική κοινωνία της φυλακής υπάρχει υπεροψία και αντιμετωπίζεται με περιφρόνηση ο θεωρούμενος κατώτερος πνευματικά (ο *χαζός*, ο *ηλίθιος*, ο *μαλάκας* της ομάδας). Συνηθέστερα ονόματα του παραπάνω τύπου είναι: *βρικόλακας*, *βασιλιάς*, *μπαγλαμάς*, *ροδοϊκό*⁴⁵, *Πίγγις*, *Τζώνης*, *βλαμμένος*.

Εκτός από τον κοινωνικό ρόλο του προδότη (ρουφιάνου) και του παλικαρά (μάγκα), στις διάφορες θετικές ή αρνητικές παραλλαγές του, μια συμπεριφορά που στιγματίζεται έντονα από τους εγκλείστους —και αυτό φαίνεται από το σύνολο των ονομάτων κοινωνικού τύπου που αποδίδονται σε ορισμένους κρατουμένους— έχει να κάνει με την ερωτική συμπεριφορά μέσα στη φυλακή.

Ο ομοφυλόφιλος

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η φυλακή είναι μια κοινωνία ανδρών, όπου η ευρύτερα κοινωνικώς οριζόμενη σαν «ομαλή» ερωτική συμπεριφορά (ετεροφυλοφιλία) είναι εξ ορισμού αδύνατη. Ο κρατούμενος έχει τρεις τρόπους προσαρμογής στη σεξουαλική του στέρηση, κι ένας από αυτούς είναι η ομοφυλοφιλία⁴⁶.

Οι κατάδικοι των ελληνικών φυλακών⁴⁷ στιγματίζουν μια ποικιλία ομο-

42. Για τον ίδιο κοινωνικό ρόλο παλαιότερα υπήρχε το παρατσούκλι «τίγρης». Προφανώς σ' αυτόν τον κοινωνικό ρόλο αναφέρεται ο Πετρόπουλος (1979).

43. Τρελός σύμφωνα με τα ανάποδα.

44. Αδιάφορος, κάνει του κεφαλιού του. Αναφέρεται με αρνητική σημασία (δεν προκαλεί συμπάθεια).

45. Κορόιδο σύμφωνα με τα ανάποδα.

46. Άλλοι τρόποι: εγκράτεια, αναντισμός.

47. Πρόκειται για ανδρικές φυλακές. Ενδιαφέρον θα είχε η κοινωνική διάρθρωση των γυναικείων φυλακών.

φυλοφιλικών πράξεων και προσδίδουν παρατσούκλια στους συναδέλφους των ανάλογα με την έκταση και τη μορφή της σεξουαλικής συμπεριφοράς:

Οι ομοφυλόφιλοι διακρίνονται μέσα στη φυλακή σ' εκείνους που έχουν έναν ενεργητικό και επιθετικό ρόλο («αρσενικό») και σ' εκείνους που έχουν τον παθητικό ρόλο («θηλυκό»). Οι κατάδικοι επίσης συχνά επιχειρούν να διακρίνουν τον «αληθινό» ομοφυλόφιλο από τον περιστασιακό, δηλ. εκείνον που υποκύπτει στην «παρέκκλιση» από την πίεση του κοινωνικού περίγυρου της φυλακής, και εξαιτίας του αδύνατου χαρακτήρα του δεν μπορεί να ανεχθεί τις στέρσεις της κράτησης.

Στην κοινωνία των εγκλείστων αυτή η διαφοροποίηση και ταξινόμηση της ομοφυλοφιλικής συμπεριφοράς, ανάλογα με τον «ανδρισμό» ή τη «θηλυκότητα» που εμπεριέχει, αποκτά ιδιαίτερη σημασία.

Έτσι *αδερφή* αποκαλείται ο κρατούμενος που αφήνει να φαίνονται οι ομοφυλοφιλικές του τάσεις. Είναι ο «παθητικός» ομοφυλόφιλος και όταν η δραστηριότητά του είναι μεγάλη λέγεται *αδερφάρα*⁴⁸.

*Λουμπίνα*⁴⁹ ή *χορεύτρια* είναι επίσης ονόματα κοινωνικού τύπου που προσδιορίζουν τον παθητικό ομοφυλόφιλο. Ο πιο συνήθης χαρακτηρισμός για τον παθητικό ομοφυλόφιλο είναι *πούστης* ή *στηπού*⁵⁰.

Μουστακαλή ή *κωλοπαρά* αποκαλούν οι κρατούμενοι τον «ενεργητικό ομοφυλόφιλο»⁵¹.

Μεγαλύτερη ακόμη περιφρόνηση εκφράζουν οι έγκλειστοι με το χαρακτηρισμό *κότα*, που απευθύνουν στον κρατούμενο εκείνο «που μπορεί να τα ανέχεται όλα». Ο κρατούμενος αυτός θεωρείται ότι δεν είναι «άνδρας», επειδή υιοθετεί τη συμπεριφορά αυτή είτε από φόβο, πίεση ή αδυναμία αντίστασης στις δύσκολες συνθήκες της φυλάκισης. Όπως και παλαιότερα⁵², «κότες» αποκαλούνται οι νεαροί κυρίως κατάδικοι που υιοθετούν την «παρεκκλιτική συμπεριφορά» της ομοφυλοφιλίας έναντι ορισμένων παροχών.

Ο κρατούμενος, ανάλογα με το βαθμό εκδήλωσης της ομοφυλοφιλικής

---

48. Οι κατάδικοι αποκαλούν με την αρχαία λέξη κίναιδος ή κίνδος τον ομοφυλόφιλο που δεν αφήνει να φανεί καθαρά η δραστηριότητά του.

49. Λουμπίνα, αντίθετα με τη λέξη πούστης που δεν αναφέρεται από ομοφυλόφιλους, είναι λέξη της καλιαρντής για το χαρακτηρισμό του κίναиду. Αναφέρεται για το χαρακτηρισμό του αρχιφύλακα στο βιβλίο του Χρόνη Μίσιου, ...*Καλά, εσύ σκοτώθηκες ναρίς*, Γράμματα, 1985.

50. Πούστης σύμφωνα με τα ανάποδα.

51. Στις ομοφυλοφιλικές γλώσσες (βλ. καλιαρνή) φαίνεται να υπάρχει «θανάσιμο μίσος ανάμεσα στους κίναιδους και στους οριζόμενους σαν ενεργητικούς ομοφυλόφιλους. Είναι γνωστό ότι δεν συνέρχονται οι κίναϊδοι με τους παιδεραστές και αποφεύγουν την χρήση της λέξεως "πούστης" και των παραγώγων της» (Πετρόπουλος, 1971, 1974, σ. 189-190).

52. Κότα είναι λέξη που χρησιμοποιείται στην καθομιλουμένη κατά προτίμηση από άνδρες για να χαρακτηρίσει την «κουτή» και «παθητική» γυναίκα.

πρακτικής του, χαρακτηρίζεται: *κότα με λειρί, τρίλειρο, τετράλειρο, πούστης με λειρί ή λειράτος, Χώνα, κουρτίνα, παλιόπουστα, αγριόπουστα*. Είναι παρατσούκλια που αποδίδονται για να τονίσουν με ακόμη μεγαλύτερη έμφαση αυτόν τον τύπο κρατουμένου.

Άλλοτε πάλι οι ομοφυλόφιλοι κατάδικοι αποκαλούνται *όρνιθες* ή *Ορφέα*ς επί το ευγενικότερον. Ο ίδιος κοινωνικός τύπος αποκαλείται *πορνοντίβα* ή συχνά του αποδίδεται ένα γυναικείο όνομα.

*Ρόζα, Χονάνα, Λάουρα, Ούρσουλα, Τζένη, Φιορούλα*⁵³ είναι από τα συνηθέστερα παρατσούκλια που δίνονται σε ομοφυλόφιλους. Πολύ συχνά γίνονται επίσης θηλυκά και τα αντρικά ονόματα εκείνων των κρατουμένων που υιοθετούν ή εκδηλώνουν ομοφυλοφιλική συμπεριφορά.

Ο θηλυκός τρόπος αναφοράς σε ομοφυλόφιλους, όπως επίσης τα λαϊκά ομοφυλοφιλικά γυναικεία παρατσούκλια που αποδίδονται σε άνδρες κρατούμενους στην ανδρική κοινωνία των εγκλειστών, έχουν διαπιστωθεί επίσης σε όλες τις ομοφυλοφιλικές γλώσσες⁵⁴.

Από την ανάλυση των ονομάτων αυτού του τύπου κρατουμένου φαίνεται ότι η ομοφυλοφιλική συμπεριφορά μέσα στη φυλακή δεν στιγματίζεται αποκομμένα σαν μια μορφή «σεξουαλικής διαστροφής», αλλά χαρακτηρίζεται από το σύνολο των ιδιοτήτων που θεωρείται ότι συνοδεύουν την εν γένει συμπεριφορά του. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι στις περισσότερες περιπτώσεις ο «πούστης» περιφρονείται εκ μέρους των κρατουμένων όχι τόσο για μια ομοφυλοφιλική πρακτική, όσο γιατί ταυτίζεται με τον «ρουφιάνο». Συγχρόνως, ο «πούστης» απομακρύνεται από το ρόλο του «αληθινού άνδρα», του «αρσενικού», του «μάγκα» με όλες τις «αρετές» που αποδίδονται στον τύπο αυτό, όπως περιγράφονται αναλυτικότερα πιο κάτω. Ενώ λοιπόν ο «μάγκας» τηρεί τους κανόνες της ομάδας του, συμερίζεται το δίκαιο του κρατουμένου και είναι «μπεσαλής» (τίμιος), ο κρατούμενος που έχει ροπή στην ομοφυλοφιλία αντιμετωπίζεται με καχυποψία λόγω αυτής του της αδυναμίας. Ραδιουργία, προδοσία, θρασυδειλία, ατιμία είναι τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται συνήθως στον ομοφυλόφιλο μέσα στην κοινωνία των εγκλειστών.

Επιπλέον, μέσα στη φυλακή⁵⁵, όπως αναφέρεται παρακάτω, το «δούναλαβείν» αποκτά μια ιδιαίτερη έννοια, γι' αυτό η παροχή ορισμένων αγαθών μπορεί να έχει ιδιαίτερη κοινωνική σημασία για τη δημιουργία σχέσεων και

53. Φιορούλα· παρατσούκλι εμπνευσμένο από ηρωίδα του Ξενοπούλου, που παρουσιάζοταν επί μακρόν από την ελληνική τηλεόραση.

54. «Η γλώσσα των ομοφυλόφιλων» του Michael Meylakh, από το 5ο Διεθνές Συνέδριο Ψυχολογίας, Νέα Υόρκη 1981, δημοσιευμένο στο *Σεξ και Γλώσσα*, εκδ. Ι. Χατζηνηκολή, 1984.

55. Βλ. Gresham M. Sykes and Sheldon L. Messinger, *ό.π.* (σημ. 9), σ. 403.

εξαρτήσεων. Ισχύει η καθολική επιταγή «να μη δέχεσαι οφέλη από άλλους συγκρατούμενους» γιατί μ' αυτό τον τρόπο απειλούνται και κλονίζονται οι αρχές της αλληλεγγύης και δημιουργούνται σχέσεις εξάρτησης, δημιουργεί-ται κίνδυνος για τη συνοχή της ομάδας.

Ο τρόπος ζωής των καταδικών, όπως αποτυπώνεται ευρύτατα στα διάφο-ρα επίπεδα της γλώσσας της φυλακής, υπογραμμίζει τη συμμετοχή τους στη δόμηση μιας «υπερανδρικής» νοοτροπίας.

Η ψυχολογική πίεση που υφίσταται ο κατάδικος μέσα στη φυλακή, το άγχος και η αγωνία του για να παραμείνει «άνδρας», αρνούμενος να υιοθετή-σει παρόμοιες συμπεριφορές, καθρεφτίζεται γλαφυρότατα και στο ποίημα του καταδικού Ν. Μανετάκη⁵⁶:

Εγώ που κόλο δε γαμώ πάνω μου πέσανε όλοι
γιατί μεσ' το γεντι-κουλέ πολύ κουνιόνται οι κόλοι.
Κότες μου επιτεθήκανε τη γνώμη μου να αλλάξω
κόλο ν' αρχίσω να γαμώ για να καλοπεράσω.

*

Ο πούστης αν δε γαμηθεί μ' αυτόν που γουστάρει
αρχίζει τότε τις πουστιές, και η μπάλλα όποιον πάρει.
Ραδιουργία, ρουφιανά αυτή 'ναι η αρχή του
ο πούστης να μπερδεύεται είναι η καλλίτερή του.

*

Σε τέτοιο χάλι κοίταξε ποτέ να μην κατέβεις
σε πούστικα επίπεδα ρε μάγκα τι γυρεύεις.
Με τους πούστηδες τραβιέται μοναχά όποιος τους μοιάζει
άντρας που έχει φιλότιμο με δαύτους δεν ταιριάζει.

κτλ.

Η φυλακή φαίνεται να είναι το δοκιμαστήριο, όπου ο κατάδικος προσπα-θεί ηρωικά να κρατήσει την ανδρική του υπόσταση, να μη λυγίσει στις δυ-σκολίες που συναντά μπροστά του. Ο κοινωνικός τύπος του «ρουφιάνου» ή του «πούστη» προσβάλλουν με τη συμπεριφορά τους τις αξίες του κόσμου των καταδικών. Προσβάλλουν την αλληλεγγύη και τη συνοχή της ομάδας και προσπαθούν να μορφοποιήσουν μέσα από τα διαφορετικά παρατσούκλια

---

56. Ο θάνατος του χαπάκια, Ν.Κ. Μανετάκη, Αθήνα 1981.

την εντατική συμμετοχή των καταδίκων στη δόμηση ενός συστήματος αξιών, μιας υποκουλτούρας μέσα στη φυλακή.

Συγγενείς με τους παραπάνω περιγραφόμενους ρόλους, ακριβώς επειδή φαίνεται να κάνουν έκκληση στις ίδιες αξίες της αλληλεγγύης, της αδελφικότητας και της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, είναι μικρότεροι κοινωνικοί ρόλοι, όπως φαίνεται από άλλα παρατσούκλια που κυκλοφορούν μέσα στη μικροκοινωνία της φυλακής.

Οι φυλακισμένοι καταδικάζουν και στιγματίζουν τους συναδέλφους των εκείνους που προσπαθούν να κερδοσκοπήσουν με οποιοδήποτε μέσο και επιδιώκουν οφέλη σε βάρος των συγκρατούμένων τους.

Αυτό συνάγεται από τα διάφορα παρατσούκλια που αποδίδονται στους τύπους εκείνους που κλέβουν μέσα στη φυλακή ή κάνουν διάφορες αγοραπωλησίες με σκοπό το κέρδος.

Ο κλέφτης της φυλακής («κλεφτοκελάς»)

Έτσι αυτός που κλέβει μέσα στο κελί, και συνεπώς κλέβει συναδέλφους, αποκαλείται *κλεφτοκελάς*.

Ποντικός ή *αρουραίος* είναι εκείνος που κλέβει στους θαλάμους, ενώ οι συνάδελφοί του κοιμούνται τη νύχτα⁵⁷.

Επίσης αποκαλείται *ρέστος*, *ρετάλι*, *λάγιος*, *λινάτσα*, υβριστικά, εκείνος ο κρατούμενος που, επειδή δεν έχει, κλέβει από συγκρατούμενο τσιγάρα ή λεφτά ή οτιδήποτε άλλο, ενώ θα «έπρεπε να έχει το θάρρος να ζητήσει», ίσως γιατί στα πλαίσια των αξιών της αλληλεγγύης όλα τα αγαθά θα έπρεπε να μοιράζονται. Μ' αυτό τον τρόπο όμως ο κρατούμενος που καταφεύγει στην κλοπή γιατί διστάζει να ζητήσει προσβάλλει τις σχέσεις μεταξύ συναδέλφων.

Η κλοπή αποδοκιμάζεται έντονα μέσα στη φυλακή και δεν έχει το ίδιο νόημα μ' αυτό που έχει στην ευρύτερη κοινωνία. Καταδικάζεται για άλλους λόγους, ακόμα και από τους καταδικασμένους για κλοπή. Φαίνεται ότι καταδικάζεται από την κοινότητα των εγκλειστων γιατί τα αγαθά θα έπρεπε να ανήκουν σε όλους. Δεν αποκλείεται όμως η παροχή ορισμένων αγαθών μέσα στη φυλακή να έχει βαθύτερη συμβολική έννοια για τη δημιουργία σχέσεων και εξαρτήσεων μέσα στην κοινωνία των εγκλειστων, όπως αναφέρεται και πιο πάνω.

Η ζαβολιά ή η ατιμία είναι εμπόδια στην αλληλεγγύη και τη συνεργασία ανάμεσα στους κρατούμενους. Εξίσου αποδοκιμάζονται και αποκαλούνται

---

57. ποντικός· ο κλέφτης ξενοδοχείων (βλ. Πετρόπουλος, *Εγχειρίδιο του καλού κλέφτη*, Νεφέλη, 1979). Οι κατάδικοι αποκαλούν «ποντικό» τον κλέφτη συνάδελφό τους.

εκμεταλλευτές κρατουμένων, μαυραγορίτες⁵⁸ εκείνοι που, με σκοπό το κέρδος, πωλούν τρόφιμα ή άλλα είδη που δύσκολα κυκλοφορούν μέσα στη φυλακή, ή όσοι αγοράζουν από τους κρατουμένους φθηνά χειροτεχνήματα.

Επίσης αποκαλούνται *αιμοπότες* οι έμποροι ναρκωτικών και άλλων ειδών μέσα στη φυλακή.

Είδαμε ορισμένους κοινωνικούς ρόλους που φαίνονται να προκύπτουν από την ίδια τη «γλώσσα» των εγκλείστων στην ελληνική ανδρική φυλακή. Για να εννοήσουμε ωστόσο καλύτερα τη διαδικασία παραγωγής των παραπάνω κοινωνικών ρόλων, θα έπρεπε να προσδιορίσουμε τα κοινωνικά και χρονικά πλαίσια μέσα στα οποία συγκεντρώθηκαν οι πληροφορίες μας. Η επιτόπια έρευνα για τη μελέτη «Ο θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα» έγινε το 1983. Είχαν περάσει εννέα χρόνια από την ανατροπή της δικτατορίας των συνταγματαρχών και τη μεταπολίτευση, και δύο χρόνια περίπου από τη διακυβέρνηση της χώρας από το ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Έχει σημειωθεί ότι η ύπαρξη των πολιτικών κρατουμένων στη φυλακή κατά την εποχή της εφτάχρονης δικτατορίας (1967-1974), που ανέτρεψε και το συσχετισμό των δυνάμεων, έφερε μια χαλάρωση σ' αυτή την τυποποιημένη ζωή των «υποπρολεταρίων» της φυλακής⁵⁹.

Ποια είναι όμως η διαδικασία παραγωγής της έννοιας των παραπάνω κοινωνικών ρόλων;

Τόσο ο κοινωνικός ρόλος του προδότη, όσο και ο δεύτερος έντονος κοινωνικός ρόλος, του παλικαριού, που συγκεντρώνουν και τα περισσότερα συνώνυμα παρατσούκλια μέσα στη φυλακή, είναι ανδρικοί ρόλοι και αναπτύσσονται σε κοινωνίες ανδρικές.

Η αδελφικότητα, η αλληλεγγύη, η εμπιστοσύνη μαζί με την τόλμη είναι αρετές μιας ομάδας ανδρών. Η τήρηση ή η προσβολή κυρίως αυτών των αξιών καθορίζει τη θετικότητα ή την αρνητικότητα του ρόλου (του μάγκα ή του ρουφιάνου).

Στεκόμαστε περισσότερο στο ρόλο του «ρουφιάνου» μέσα στη φυλακή, γιατί συγκεντρώνει τα περισσότερα συνώνυμα παρατσούκλια. Επιπλέον, γύρω από το ρόλο αυτόν περιστρέφονται και οι υπόλοιποι κοινωνικοί ρόλοι μέσα στη μικροκοινωνία της φυλακής.

Η προσπάθεια για κατανόηση της έννοιας του «ρουφιάνου» στην ελληνι-

---

58. μαυραγορίτες: κερδοσκόποι οι οποίοι εκμεταλλεύτηκαν τις συνθήκες που δημιουργήθηκαν από την κρίσιμη κατάσταση στην οποία βρισκόταν ο τόπος στην περίοδο της ελληνικής Κατοχής.

59. Γιώργου Πετρή, *Ο Καραγκιόζης*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1986, σ. 223.

κή φυλακή σήμερα και η διαδικασία παραγωγής του κοινωνικού αυτού ρόλου και της λεκτικής του απόδοσης, μας οδήγησαν να αναζητήσουμε την εξέλιξη που είχε η έννοια του προδότη στην ελληνική κοινωνία ευρύτερα, ώσπου να φτάσει στη σημερινή της μορφή στην κλειστή κοινωνία της φυλακής.

Φαίνεται πως ο ρόλος του προδότη είχε πάντοτε ιδιαίτερη σημασία στις συλλογικές παραστάσεις του λαού, στην ευρύτερη ελληνική κοινωνία. Δεν είναι εύκολο να εντοπίσουμε ούτε έχει ερευνηθεί μέσα από την ελληνική παράδοση ποιά είναι τα στοιχεία που δημιουργούν τη μεγαλύτερη απόθηση απέναντι στον προδότη.

Πάντως ο προδότης είναι ο Ιούδας, ο μαθητής του Χριστού που τον πρόδωσε για «τριάντα αργύρια». Είναι ο Θανάσης Βάγιας που άλλαξε την πίστη του, γνωστός γιατί διευκόλυνε την προδοσία του Κατσαντώνη και πολλών άλλων. Είναι ο σπιούνος της Τουρκοκρατίας, ο χαφιές, ο ρουφιάνος της Κατοχής ή της δικτατορίας του 1967.

Δεν έχει γραφτεί στην Ελλάδα η ιστορία της προδοσίας. Αν κάνει κανείς μια ιστορική αναδρομή, θα δει ότι η ελληνική ιστορία είναι η ιστορία της προδοσίας και της παλικαριάς.

Σε περιόδους μεταβατικές ο λαός συσπειρώνεται απέναντι στον κοινό εχθρό, και ο προδότης και η πράξη του, η προδοσία, στιγματίζονται και αποδοκιμάζονται καθολικά.

Μέσα στην ένταση των παθών του, το έθνος μαθαίνει να συσπειρώνεται με τον πλησίον του. Ο προδότης που θα συμπαραταχθεί με τον εχθρό είναι κάτι διαφορετικό από τη δική του ανθρώπινη ουσία, «μετέχει μιας φύσης που εξοστρακίζεται από την παραδεγμένη κοινωνία. Όπως ο Τούρκος, αλλόδοξος ή διάβολος (έτσι και ο προδότης) είναι έννοιες που συνειρμικά συμφύρονται μέσα στη λαϊκή αίσθηση» (Μοσκόφ)⁶⁰.

Σε άλλες εποχές ωστόσο, που στην ευρύτερη κοινωνία αμβλύνεται ο στιγματισμός απέναντι στον προδότη, παραμένει έντονος σε μικρότερες ομάδες (υποομάδες) περιθωριακές, εκεί όπου επανεμφανίζονται σαν προσδοκώμενες αξίες η αδελφικότητα, η αλληλεγγύη και η αμοιβαία εμπιστοσύνη — αξίες που θεωρούνται αρετές της ομάδας απαραίτητες για τη συνοχή της (βλ. παρακάτω ληστές, ρεμπέτες, ομοφυλόφιλους).

Πράγματι, μέσα από τους μύθους, τις παραδόσεις, τις παροιμίες, τα δημοτικά τραγούδια, τα λογοτεχνικά, τα θεατρικά έργα και τα παρατσούκλια του λαού μας, δεν φαίνεται απλώς όλη η στάση του απέναντι στο πρόσωπο του

---

60. Κωστή Μοσκόφ, *Η εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα 1830-1909*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1978, σ. 75.

προδότη, αλλά φαίνεται επίσης η κοινωνική λειτουργία του κοινωνικού τύπου του προδότη.

Μπορεί ο Ιούδας να πρόδωσε τον Χριστό, ωστόσο η προδοσία του ενδυνάμωσε και βοήθησε το μύθο της αλληλεγγύης και της αδελφοσύνης ανάμεσα στους χριστιανούς, και η έννοια της προδοσίας έμεινε βαθιά ριζωμένη μέσα στη λαϊκή αίσθηση.

Επιπλέον, η γλωσσική απόδοση του ρόλου του προδότη σε διαφορετικούς χώρους και χρόνους έρχεται να προσδιορίσει την ίδια τη δραστηριότητα του υποκειμένου. Πράγματι, φαίνεται ότι η γλώσσα «προσδιορίζει, στις πιο σταθερές της ρίζες, πράξεις, καταστάσεις, επιθυμίες»⁶¹.

Στις παραδόσεις του λαού μας αναφέρεται ότι, όταν έγινε γνωστό πως οι Εβραίοι καταδίκασαν τον Χριστό να τον σταυρώσουν, μαζεύτηκαν τη νύχτα όλα τα φυτά και αποφάσισαν να μη δώσουν το ξύλο τους για να φτιαχτεί ο σταυρός. Αλλά όπως μέσα στους δώδεκα αποστόλους βρέθη ένας Ιούδας, έτσι μέσα στα άλλα δένδρα βρέθη και η λειδορία και αυτή μονάχη είπε πως δεν το παραδέχεται αυτό. 'Όλα τ' άλλα φυτά την αναθεμάτισαν τότε και είπαν να είναι πάντα αφορεσμένη για τη φοβερή προδοσία της⁶².

Η τιμωρία επαναφέρει τη χαμένη ισορροπία και συνοχή της κοινωνικής ομάδας. Ο εξοστρακισμός, ο αναθεματισμός, η απομόνωση του προδότη είναι η τιμωρία που θα πληρώσει για την πράξη της προδοσίας. Στη συλλογική συνείδηση του λαού δεν συγχωρείται η έλλειψη αλληλεγγύης ανάμεσα στους ομοίους, τους ίσους:

Φίλος του αφεντός; ή προδότης ή μουρλός⁶³, λέγει η λαϊκή παροιμία. Ο λαός δεν δικαιολογεί τη φιλία απέναντι στον αφέντη, τύρανο, εχθρό.

'Άλλοι παινάνε τον πασά και άλλοι τον βεζίρη,
μα 'γω παινάω το σπαθί το τουρκοματωμένο,
το 'χει καμάρι η λεβεντιά και ο κλέφτης περφηάνια.

.....

να τρώγω τούρκικα κορμιά, σκλάβο να μη με λένε.

Ο σκλάβος δεν ανέχεται πια τον κοινωνικό του ρόλο. Αυτός που δεν είναι φίλος του αφέντη γίνεται εχθρός. Όμως ο κίνδυνος έρχεται από μέσα κι όχι από έξω. Ο ήρωας δεν αντιμετωπίζεται ευθέως αλλά ύπουλα.

Η σύλληψη ενός κλέφτη στην Τουρκοκρατία ήταν αποτέλεσμα απάτης, ραδιουργίας και προδοσίας. Τα παλικάρια που αρνούνται να υποταχθούν

61. M. Foucault, *ό.π.*, σ. 303.

62. Τάσου Βournά-Ελένης Γαρίδη, «Παραδόσεις», σ. 165-166, *Η παράδοση*, εκδ. Αφών Τολιδή, 1979.

63. Τάσου Βournά-Ελένης Γαρίδη, «Παροιμίες», *ό.π.*, σ. 194.

στον τούρκικο ζυγό, να αλλάξουν την πίστη τους, να γίνουν Τούρκοι και να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στον εχθρό πέφτουν θύματα της προδοσίας των κοινωνικών εκείνων τύπων που δουλεύουν για όφελος των Τούρκων.

Η ιστορική αφήγηση θέλει τον Κατσαντώνη να συλλαμβάνεται άρρωστος από ευλογία στα γνώριμά του λημέρια, θύμα καταδοτών που ενεργούσαν για τον Αλή-πασά⁶⁴. Στις συλλογικές παραστάσεις του λαού, όπως εκφράζονται μέσα από το δημοτικό τραγούδι, φαίνεται όλη η πίκρα για την άδικη πράξη της προδοσίας:

Έχετε γεια, ψηλά βουνά και δροσερές βρυσούλες, κι
εσείς Τσουμέρκα κι Άγραφα, παληκαριών λημέρια. Αν
δήτε τη γυναίκα μου, αν δήτε και το γυιο μου, ειπέτε τους
πως μ' έπιασαν με προδοσιά και απάτη.
Αρρωστημένο μ' ηύρανε, ξαρμάτωτο στο στρώμα, ωσάν μωρό
στην κούνια του, στα σπάργανα δεμένο⁶⁵.

Στο έργο του Α. Μόλλα *Ο Κατσαντώνης*, διάφοροι καταδοτές ειδοποιούν τον Γιουσούφ ότι κάτι συμβαίνει με τον Κατσαντώνη. Ο καλόγηρος Καρδερίνης και ο Κουτσογιάννης αποκαλύπτουν ότι ο Κατσαντώνης βρίσκεται άρρωστος. Τελικώς προδίδεται από το γεωργό Γιάννη Γκούρλια στο στρατηγό Άγιο Μουχουντάρη⁶⁶.

Ο καταδοτής αμείβεται για την πράξη του από τον «αφέντη» είτε με υλικά αγαθά είτε με κάποια θέση στην υπηρεσία του αφέντη. Αυτού του είδους η ανταλλαγή είναι που κάνει την πράξη ιδιαίτερα μισητή στη συλλογική συνείδηση. Ο προδότης χωρίζει την έννοια του «κοινωνικού», ή το «κοινωνικό» χωρίζεται για να μείνει ενωμένο απέναντι στον εχθρό.

Στο κλέφτικο τραγούδι *Χρήστος Μηλιόνης*⁶⁷ φαίνεται ότι ο λαός χωρίς ποτέ να συγχωρεί αποδίδει την πράξη της προδοσίας στην ανταλλαγή.

Κι ο Μουσελίμης τ' άκουσε, βαριά του κακοφάνη.
Το Μαυρομάτην έκραξε και τον Μουχτάρ-Κλεισούρα.
— Εσείς αν θέλετε ψωμί αν θέλετε πρωτάτα
το Χρήστο να σκοτώσετε, τον Καπετάν Μηλιόνη.
Έτσι προστάζει ο βασιλιάς και μούστειλε φιρμάνι.

Από το δημοτικό αυτό τραγούδι φαίνεται να εμπνέεται ο Παπαδιαμάντης

64. *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, εκδοτική Αθηνών Α.Ε., τ. ΙΑ', σ. 412-413.

65. Τάσου Βουρνά-Ελένης Γαρίδη, «Δημοτικά τραγούδια», ό.π., σ. 113-116.

66. *Ο Καραγκιόζης*, επιμέλ. Γιώργου Ιωάννου, Ερμής, 1972, 1979, τ. 3ος, σ. 7-246.

67. Πρωτοδημοσιεύτηκε από τον Fauriel και άλλους και τέλος από τον Νικόλαο Πολίτη, *Εκλογαί*, εκδ. Ιστορική έρευνα, σ. 54, αρ. τραγ. 49, Αθήνα.

στο ιστορικό του διήγημα *Ο Χρήστος Μηλιόνης*, που θεωρείται πρότυπο αναδημιουργίας ιστορικής ύλης. Στην ατμόσφαιρα της εποχής, ο προδότης σκιαγραφείται σαν άτομο με έντονο ραδιουργό και κατοπτευτικό πνεύμα.

Τούρκοι και προδότες απ' τη μια, όπως ο χριστιανός Καμπόσος κι ο αρβανίτης βλάμης του Μηλιόνη Σουλεϊμάν, δυνατοί άνθρωποι και παλικάρια από την άλλη⁶⁸.

Στις συλλογικές παραστάσεις του λαού όπως αναπαριστώνται από τον Παπαδιαμάντη υπήρχε η διαδεδομένη πρόληψη στους χωρικούς ότι όποιοι συμμαχούσε με τους Τούρκους δεν είχε τύχη στις δουλειές του.

Η θέση του προδότη μέσα στον κοινωνικό περίγυρο της εποχής ήταν αξιολύπητη και την περιφρονούσαν τόσο οι χριστιανοί όσο και οι Τούρκοι:

«Πας εξωμότης έπαυε να είναι χριστιανός, αλλά δεν εγίνετο και Τούρκος, δια το φύσει αδύνατον του πράγματος. Οι τοιούτοι άνθρωποι κατήντων εις οικτράν και γελοϊαν θέσιν, διότι ούτε οι χριστιανοί τους ήθελον ως χριστιανούς, ούτε οι Τούρκοι τους εδέχοντο ως Τούρκους»⁶⁹.

Αυτή η έλλειψη εκτίμησης απέναντι στον προδότη και η περιφρόνηση που εμπνέει τόσο στους ομοίους του όσο και σε κείνους στους οποίους ο προδότης προσφέρει τις υπηρεσίες του φαίνεται και από έρευνες μέσα στις φυλακές, που ο προδότης αποδοκιμάζεται όχι μόνο από τους συγκρατούμενους του αλλά και από ένα μέρος του φυλακτικού προσωπικού⁷⁰.

Ο Παπαδιαμάντης μας δίνει επίσης περιγραφές σχετικές με τον εκφοβισμό του προδότη Καμπόσου⁷¹. Όταν ο προδότης αποκαλυφθεί και συλληφθεί, θεωρείται ότι του αρμόζει οποιαδήποτε τιμωρία, εξευτελισμός και ταπεινώση.

Γνωστή φιγούρα προδότη από την περίοδο της Τουρκοκρατίας είναι ο Θανάσης Βάγιας. Ο Θανάσης Βάγιας, μισητό και επικατάρατο πρόσωπο από την κατάληψη του Γαρδικιού, αναφέρεται σαν ο πιο έμπιστος από τους ανθρώπους του Αλή-πασά, από τους πιο άτιμους πληρωμένους φονιάδες, ελεεινό όργανο των εγκλημάτων του βεζιρή⁷².

Ο Μακρυγιάννης, στα *Απομνημονεύματά* του⁷³, δίνει τη ζοφερή εικόνα του Θανάση Βάγια:

68. Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, *Τα Άπαντα*, τ. Β', εκδ. Η. Σακαλής, 1955, σ. 7-66.

69. *Ό.π.*, σ. 52.

70. Donald R. Cressey, *The Prison*, ed. Holt, Rinehart and Winston, New York 1961. Βλ. σ. 237, στο κεφ. 6 του Stanton Wheeler.

71. Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, *ό.π.*, σ. 57.

72. Κυριάκου Σιμόπουλου, *Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1810-1821*, τ. Γ2, Αθήνα 1975, σ. 212-217.

73. Στρατηγού Μακρυγιάννη, *Απομνημονεύματα*, εκδ. Μπάυρον, σ. 315-316.

«Αυτόν τον καλόν άνθρωπον τον είχε ο Αλή-πασάς, όπου έτρωγε τους ανθρώπους καλύτερα από ψωμί. Όταν έφκιανε το Κάστρο των Γιαννίων, επιστατούσε αυτός ο καλός άνθρωπος. Πόσους ανθρώπους έρριξε εις τον ασβέστη και κήκαν και άλλους τους τρύπαγε εις τα αυτιά και τους κάρφωνε».

Αργότερα, ο προδότης θα ονομασθεί καρφί και η πράξη της προδοσίας πρόκα⁷⁴ (βλ. στις σημερινές φυλακές).

Βλέπουμε λοιπόν ότι στην περίοδο της Τουρκοκρατίας προδότης είναι αυτός που δέχεται να αλλαξοπιστήσει, να αρνηθεί τη χριστιανική πίστη. Δρα εναντίον των συμφερόντων των ομοθρήσκων του χριστιανών. Στη συνείδηση του λαού εξομοιώνεται με τον Τούρκο, τον αλλόδοξο ή τον διάβολο (τον αντίχριστο).

Αξίες όπως η αλληλεγγύη, η ισότητα και η αδελφσύνη ενδυναμώνονται όταν το έθνος μαθαίνει να συσπειρώνεται απέναντι στον κοινό εχθρό. Τότε είναι που ο στιγματισμός του προδότη αφορά την ευρύτερη κοινωνία. Τι γίνεται όταν οι κοινωνικές δομές αλλάζουν, διατηρούνται όμως ιδεολογικές κατασκευές που αναφέρονται στο παρελθόν; Το κράτος το ίδιο τότε ενθαρρύνει και ανταμείβει το μέχρι τότε απωθητικό μοντέλο που μπορεί να είναι πλέον ένας νομιμόφρων πολίτης απέναντι στο κράτος.

Με την ανασύσταση του ελληνικού κράτους και τη νέα οργάνωση των κοινωνικών δομών, ο παραδοσιακός κόσμος της υπαίθρου αντιδρά βίαια στην προσπάθεια του κράτους να τον εντάξει σ' ένα νέο οικονομικό και πολιτικό σχήμα⁷⁵.

Οι παραδοσιακές ιδεολογίες παρακμάζουνε μαζί με τις κοινωνικές δυνάμεις που έχουν εκφράσει. Μόνο που δεν παρακμάζουνε αμέσως. Διατηρούνται ιδεολογικές κατασκευές που ανήκαν στο παρελθόν. Άλλωστε οι καινούριες κοινωνικές δυνάμεις δεν έχουν ακόμα συσσωρευτεί, δεν γίναν μαζικές ροπές⁷⁶. Οι ληστές (το 19ο αι.) —που θα θεωρηθούν από το κράτος ο υπ' αριθμόν ένα δημόσιος κίνδυνος— θα διατηρήσουν τις αξίες τις προεπαναστατικές. Η επαναστατική τους πρακτική είναι η πρακτική στην οποία τους οδηγεί η πίστη στις παραδοσιακές αξίες.

Στο όνομα των παραδοσιακών αξιών (αλληλεγγύης, ισότητας) ο αντίχριστος, ο προδότης, ο εχθρός θα είναι για τους ληστές το κράτος που, αντίθετα με αυτούς, ενθαρρύνει την παρακμή αυτών των ιδεολογιών. Θα είναι προδό-

74. Κώστα Αθανασόπουλου, *Η γλώσσα του στρατού*, Πάτρα 1986, σ. 60.

75. Γιάννη Κολιόπουλου, *Ληστές*, Αθήνα 1979. Στάθη Δαμιανάκου, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1987.

76. Βλ. σημ. 60. σ. 151.

τες όμως και όλοι εκείνοι που κινούνται στα πλαίσια της νομιμότητας και όχι μόνο όσοι συνεργάζονται στενότερα με τον εχθρό.

Οι ληστές διαμορφώνουν τον δικό τους κώδικα αξιών. Ο κώδικας αυτός (όπως παρατίθεται από τον Μοσχονήσιο, στο άρθρο 2) προτείνει τη σύλληψη εκείνων που καταδίδουν ληστές στις αρχές και προβλέπει σαν ποινή τον ακρωτηριασμό. Σε περίπτωση υποτροπής η προβλεπόμενη ποινή είναι ο θάνατος⁷⁷.

Τα βασανιστήρια που επιφύλασσαν στους εχθρούς των οι διάφορες συμμορίες ληστών είχαν τη μορφή τιμωρίας και εκδίκησης, ανάλογα με το μέγεθος του «αδικήματος». Συχνά αναφέρονται ακρωτηριασμοί και φόνοι, πολλές φορές για ασήμαντες αιτίες, και κάποτε μόνο με την υπόνοια της προδοσίας.

Αυτό που μας ενδιαφέρει όμως περισσότερο εδώ είναι η στάση των ίδιων των ληστών απέναντι στην κοινωνία και στο κράτος, και ειδικότερα η εικόνα απέναντι στο πρόσωπο του προδότη μέσα από τη γλωσσική της απόδοση.

Από τις ελάχιστες μαρτυρίες των ίδιων των ληστών με τη μορφή επιστολών ή μηνυμάτων προς τα θύματα και τους εχθρούς της συμμορίας, όπως επίσης και από τις ενέργειές τους, διαγράφεται η στάση των ληστών απέναντι στους εχθρούς των⁷⁸. Έτσι το ύφος και το περιεχόμενο των μηνυμάτων είναι συχνά προκλητικό και υβριστικό. Αφορά παρέδρους, νοικοκυραίους αλλά και «προδότες». Απευθύνεται σε όλους εκείνους που βρίσκονταν στα πλαίσια της νομιμότητας, και τους απλούς νομοταγείς πολίτες. Η συνηθισμένη αναφορά στους χωρικούς ήταν *μαρμπάτσια* και *μαρμπάτσηδες* (όρος με άγνωστη ετυμολογία αλλά με αναμφισβήτητη προσβλητική και περιφρονητική σημασία). Συνηθισμένη έκφραση για τους θεωρούμενους προδότες ήταν *κερατάς* αλλά και *Οβριός* και *αντίχριστος*⁷⁹.

Η υβριστική έκφραση *κερατάς* λέγεται και σήμερα στις ελληνικές φυλακές για τον δράστη της εξευτελιστικής πράξεως της προδοσίας.

Η ξεπερασμένη πλέον σήμερα έκφραση *αντίχριστος* για τον σημασιολογικό προσδιορισμό του προδότη μας ξαναφέρει στην ατμόσφαιρα της Τουρκοκρατίας, όπου ο προδότης ταυτιζόταν στις συλλογικές παραστάσεις με το κακό, την αμαρτία και το διάβολο, αφού αρνιόταν τη χριστιανική πίστη.

Εξήντα περίπου χρόνια μετά τον Χρήστο Μηλιώνη του Παπαδιαμάντη, ένα θεατρικό έργο από το αντιστασιακό αρχείο του Γ. Κοτζιούλα από το θέατρο του αγώνα στα βουνά σκιαγραφεί τον προδότη στην περίοδο της Κατοχής⁸⁰.

77. Κολιόπουλου, *ό.π.*, σ. 226.

78. *Ό.π.*, σ. 240.

79. *Ό.π.*

80. Γιώργου Κοτζιούλα, «Ο προδότης», *Θέατρο στα βουνά*, Αντιστασιακό αρχείο Γ. Κοτζιούλα, σ. 329-368.

Ο προδότης Ζάμβρακας, «σπιγούνος» πάντοτε αλλά τώρα επιπλέον ρουφιάνος (με την έννοια του προαγωγού), τουφεκίζεται κατά την προσπάθειά του να αποδράσει πριν προλάβει να δικαστεί από τα λαϊκά δικαστήρια της εποχής.

Ο *προδότης-ρουφιάνος* συνεργαζόταν με τον εχθρό σε όλα τα επίπεδα: προμήθευε γυναίκες στον εχθρό, ανακατευόταν με τη μαύρη αγορά και στο τέλος άρχισε να κουβαλάει στην Γκεστάπο πατριώτες. Σε όλο το έργο οι πατριώτες δίνουν μάχες. Τσακίζουν τυράννους και προδότες. Δεν έχουν πού να σταθούν από τους «σπιγούνους». Φροντίδα έχουν να εξολοθρευθούν όλους τους προδότες.

Βλέπουμε λοιπόν σ' αυτή την ιστορική περίοδο μια διεύρυνση του ρόλου του προδότη, που γίνεται και προαγωγός για να εξυπηρετήσει τον εχθρό. Έτσι αποκαλείται και ρουφιάνος και δικαιολογείται ετυμολογικά με αυτόν τον τρόπο η ιταλική προέλευση της λέξης, όπως και η μεταγενέστερη και η σημερινή της απόδοση. Η διεύρυνση των δραστηριοτήτων του προδότη έχει αντίκτυπο στη γλωσσική του απόδοση.

Διαπιστώνουμε, επίσης, ότι η έκκληση στις αξίες της αλληλεγγύης και της δικαιοσύνης δεν γίνεται πλέον στο όνομα της θρησκείας (της χριστιανικής) αλλά στο όνομα της πατρίδας. Ο προδότης δεν είναι πλέον εκείνος που αλλάζει την πίστη του, ο «αντίχριστος», που πρόσφερε τις υπηρεσίες του στους εχθρούς του έθνους. Εδώ είναι αυτός που δεν είναι πατριώτης και συνεργάστηκε με τους εχθρούς του λαού.

Άλλωστε, και οι νέες ποινικές διατάξεις του «Κινήματος Αντιστάσεως»⁸¹ αναγορεύουν σε αδίκημα «κάθε πράξη εκείνου που συνεργάστηκε ή συνεργάζεται με τους εχθρούς του λαού, εκμεταλλεύτηκε ή εκμεταλλεύεται τις σημερινές συνθήκες, και από αυτό πέτυχε ή πετυχαίνει ωφελήματα ηθικά ή υλικά με τρόπο που αντιβαίνει στο εθνικό συμφέρον ή τα καλά ήθη». Αυτή η γενική διατύπωση περιλαμβάνει όχι μόνο τους συνεργαζόμενους με τους Έλληνες και τους συμμάχους αλλά και εκείνους τους οποίους το κίνημα θεωρεί εχθρούς του.

Η δυσπιστία του λαού απέναντι στον προδότη σε περιόδους κρίσεως κορφώνεται. Η παροιμία «ο ένας στους τρεις είναι χαφιές» δείχνει όλο το φόβο απέναντι στον κοινωνικό αυτό τύπο.

Αρκετές φορές το κράτος εισάγει νέα μοντέλα αξιών. Ο προδότης, όταν ξεφύγει από τον κοινωνικό έλεγχο εκείνων που επλήγησαν από τη δράση του, αμείβεται για το έργο του. Έτσι λόγου χάρη ο Θ. Βάγιας, ύστερα από

---

81. Δημητρίου Ζέπου, *Λαϊκή Δικαιοσύνη*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1986, σ. 90.

την εθνική αποκατάσταση, διορίζεται διευθυντής του «Προτύπου Αγροκηπίου» της Τίρυνθας με πολύ καλό μισθό⁸².

«Δεν είναι περίεργο», γράφει ο Fr. Thiersh, «οι περισσότεροι τουρκόφρονοι και ελληνοφάγοι είχαν καλή τύχη με την εθνική αποκατάσταση».

Επικηρύξεις (καταδείξεις) ληστών, κομμουνιστών, τρομοκρατών. Οι προδότες διευκολύνουν τα κράτη. Μέσα από τις περιθωριακές ομάδες ο προδότης είναι πάντοτε παρών, ακόμα και όταν στην ευρύτερη κοινωνία αμβλύνεται ο στιγματιστικός του ρόλος.

Στο *Λεξικό της Πιάτσας* του Βρασ. Καπετανάκη⁸³ υπάρχουν διάφορα συνώνυμα που προσδιορίζουν την κοινωνική δραστηριότητα του καταδότη: ο καταδότης, ο σπιούνος, ο διαβολεύς αποκαλείται σουπιά. Επίσης αυτός που καταγγέλλει, προδίδει, βάζει σπιουνιές αποκαλείται καρφωτής, καρφώτος.

Στο *Λεξικό της Πιάτσας* του Ε. Ζάχου⁸⁴ συναντάμε επίσης τον «ρουφιάνο» σαν το άτομο που μαρτυράει στις αρχές ή στους αντιπάλους μας τα μυστικά μας. Σαν καρφί (και καρφωτής) αναφέρεται ο προδότης, καταδότης. Ιούδας λέγεται ο προδότης και ψεύτης (Ιούδας Ισκαριώτης). Επίσης, για τον προσδιορισμό του εχθρού, του χαφιέ, του πληροφοριοδότη, συναντάμε το χαρακτηρισμό «αλλιώτικος». Θεωρείται συνθηματικός χαρακτηρισμός του ατόμου που δεν είναι σαν εμάς, αλλά έχει σχέσεις με τους άλλους, τους εχθρούς μας. Τέλος, υπάρχουν και εδώ τα συγγενικά στον παραπάνω τύπο, γλειψματίας και γλείφτης.

Στη γλώσσα των ομοφυλόφιλων⁸⁵, «τα καλιαρντά», συναντάμε αρκετές συνώνυμες λέξεις για τον προσδιορισμό του καταδότη: Έτσι γλαύκος είναι ο καταδότης, ο χαφιές, (γλαυξ). Το ίδιο σημαίνει το συνώνυμο «κουκουβάγια». Η κουκουβάγια γυρίζει τις νύχτες, παρατηρεί κρυμμένη, πετάει αθόρυβα, καραδοκεί (είναι ο μυστικός αστυνομικός όπως και σκατοφαγού).

Ο καταδότης είναι επίσης και «νασιάρης». Φαίνεται πως η αρχική μορφή της λέξεως ήταν ανασιάρης, γιατί ο κάθε σπιούνος ανάβει φωτιές.

«Κουσελής» είναι ο προδότης, από το κουσέλι που σημαίνει κουτσομπολιό.

Γιούδας αποκαλείται ο αστυνομικός και έτσι εκφράζεται η αποδοκιμασία και η στάση των ομοφυλόφιλων απέναντι στην «προδοτική» φύση της εργασίας του. Επίσης η αστυνομία λέγεται «γιουδού».

Ο προδότης τώρα πλέον δεν είναι αυτός που περιφρονεί τη θρησκεία του, αλλάζει την πίστη του. Δεν είναι ούτε αυτός που συνεργάζεται με τον εχθρό

82. Βλ. σημ. 72.

83. Βλ. σημ. 8.

84. Βλ. σημ. 8.

85. Ηλ. Πετρόπουλος, βλ. σημ. 8.

του λαού. Ο προδότης τώρα πλέον καταδίδει στις αρχές ή στους αντιπάλους της ομάδας, συνήθως της τάξης στην οποία ανήκει, τα μυστικά της. Αυτό είναι φυσικό, γιατί αυτές οι ομάδες, που είναι ο στόχος και προς αυτές κατευθύνεται το κυνήγι των καταδικωτικών αρχών, μαθαίνουν να συσπειρώνονται μεταξύ τους.

Όσον αφορά τον κοινωνικό ρόλο του καταδότη καταδίκου και τον κοινωνικό του αντίκτυπο, φαίνεται να υπήρχε έντονη αντιπάθεια από πολύ παλιά.

Ο Κ. Θεοτόκης, που θεωρείται από τους προδρόμους της ελληνικής πεζογραφίας με στροφή στην κοινωνική λογοτεχνία, στο διήγημά του *Ο Κατάδικος* σκιαγραφεί μέσα από την κατάσταση των φυλακών της Κέρκυρας στις αρχές του αιώνα τον κοινωνικό ρόλο του προδότη μέσα στη φυλακή⁸⁶. Ο ήρωάς του ο Τουρκόγιαννος, σε μία σκηνή που οι φυλακισμένοι είχαν πιαστεί μεταξύ τους και οι φύλακες τον είχαν αναφέρει σαν υπαίτιο «γιατί συχνά τον είχαν ακούσει να ομιλεί με τους καταδίκους για την ωραία λευτεριά και για λύτρωση», προτίμησε να τιμωρηθεί αδικώς επειδή δεν θέλησε να καταδώσει κανένα. Όπως σε όλη τη μεταχριστιανική ιστορική πορεία, ο χαρακτηρισμός «Ιούδας» συναντάται και τώρα σαν υβριστική έκφραση στο έργο.

Οι «σπιούντοι» όπως παρουσιάζονται από το συγγραφέα είναι όργανα των φυλάκων και υιοθετούν αυτή τη συμπεριφορά για να περυνών καλύτερα τις ημέρες τους στη φυλακή, ενώ οι άλλοι κρατούμενοι υποφέρουν. Η σύγκρουση είναι έντονη ανάμεσα σε εκείνους που αρνούνται να παίξουν αυτόν το ρόλο και εκείνους που υποκύπτουν.

Ο Ηλίας Πετρόπουλος⁸⁷ επισημαίνει ότι «όλο το σύστημα καταπίεσεως των φυλακισμένων στηρίζεται στον χαφιεδισμό». Μας δίνει τα παρατσούκλια: ρουφιάνος, ποιητές, καρφιά, σαν συνώνυμα της λέξεως χαφιές. Υπάρχουν πολλών ειδών τιμωρίες εχθρών ή προδοτών στη φυλακή, (απομόνωση, κλοπές, εκδίωξη, ξύλο, μαχαίρωμα κτλ.).

Πρέπει ωστόσο να παρατηρήσουμε ότι ο κοινωνικός ρόλος του προδότη υπήρχε εξίσου σε όλες τις φυλακές και όχι μόνο στις ελληνικές, όπως έχει παρατηρηθεί και από ξένες έρευνες⁸⁸.

Μέσα στη φυλακή, η ανάγκη να ανήκει κανείς σε μια ομάδα είναι πολύ έντονη. Οι διάφορες έρευνες έχουν δείξει ότι η μη ένταξη κάποιου σε μια ομάδα αναφοράς για ένα μεγάλο διάστημα επιφέρει αποδιοργάνωση στην προσωπικότητά του. Επίσης ότι η ένταξη στην ομάδα της φυλακής αμβλύνει «τα δεινά της φυλάκισης»⁸⁹.

86. Κ. Θεοτόκη, *Ο Κατάδικος*, εκδ. Αλμωπός.

87. Ηλ. Πετρόπουλου, *Εγχειρίδιο του καλού κλέφτη*, Νεφέλη, Αθήνα 1979.

88. Βλ. σημ. 9 και σημ. 41.

89. Donald L. Garrity, «Impact of the prison», όπως έχει δημοσιευτεί στο *The Prison*, stu-

Αυτή ακριβώς η δέσμευση του να ανήκεις κάπου, η «υποταγή να δέχεσαι την τάξη σου και να μοιράζεσαι με τους ανθρώπους σου την ανέχεια και τη δυστυχία» είναι που κάνει τον Jean Genet να εξυμνεί την προδοσία⁹⁰:

«Κανείς δεν θα με παρανοήσει όταν πω ότι η προδοσία είναι όμορφη, και κανείς δεν θα 'χει τη δειλία να πιστέψει πως αναφέρομαι σε κείνες τις περιπτώσεις, όπου η προδοσία γίνεται αναγκαία και παίρνει πρόσωπο ευγενικό όταν επιτρέπει στο καλό να θριαμβεύσει. Εγώ όταν μιλούσα για προδοσία εννοούσα την ελεεινή. Εκείνη που καμιά ηρωική άφηση αμαρτιών δεν θα τη δικαιολογήσει. Εκείνη που ζει κάτω από την επιφάνεια, που σέρνεται με την κοιλιά και που πυροδοτείται απ' τα λιγότερο ευγενικά αισθήματα, απ' τον φθόνο, απ' το μίσος, απ' την απληστία. Για να γίνει αυτό, το μόνο που χρειάζεται είναι να έχει ο προδότης συνείδηση της προδοτικής του πράξης, να θέλει αυτή την πράξη και να ξέρει να κάνει κομμάτια εκείνους τους δεσμούς της αγάπης που τον δένουν με τους ανθρώπους».

Η πληθώρα από συνώνυμα παρατσούκλια για τον προσδιορισμό του κοινωνικού τύπου του προδότη μέσα στη φυλακή μας δίνει την εικόνα της καθημερινής ζωής των εγκλειστών. Οι ίδιοι οι κατάδικοι των ελληνικών φυλακών (αντίθετα από τον κατάδικο Genet) δεν εξυμνούν την πράξη της προδοσίας. Οι κατάδικοι στο σύνολό τους καταδικάζουν τον προδότη και θεωρούν εξευτελιστική την πράξη του.

Με μόνη εξαίρεση τον κόσμο των ομοφυλόφιλων, όπου υπάρχουν προδότες υπάρχουν και ήρωες ή παλικάρια. Στην κοινωνία των εγκλειστών όσοι δεν είναι «ρουφιάνοι» είναι «άνδρες» ή «μάγκες» ή «ψευτομάγκες» ή «πούστηδες» («ρουφιάνοι»).

Μέσα στην ανδρική φυλακή, οι διάφορες λεκτικές αποχρώσεις που αποδίδονται στους κοινωνικούς ρόλους του «παλικαρά» ή του «ψευτοπαλικαρά» είναι πολύ έντονες. Η παραπάνω περιγραφόμενη διάκριση και η διαδικασία κατασκευής αυτών των εννοιών συναντάται στον 19ο αι. Μπορεί να εντοπιστεί κάπως περισσότερο μέσα από την ίδια την ιστορία του κοινωνικού τύπου του «παλικαρά» ή του «ψευτοπαλικαρά».

Οι «παλικαράδες» θεωρούνταν «ένα είδος τοπικής παραγωγής» και εμφανίζονται το 1863. Διακρίνονται από τα παλικάρια των οπλαρχηγών στην επαναστατική εποχή και από τους «τραμπούκους» που χρησιμοποιούσαν οι

des in institutional organisation and change, D. Cressey, ed. 1961, Holt, Rinehart and Winston, Inc., σ. 364.

90. Jean Genet, *Το ημερολόγιο ενός κλέφτη*, Εξάντας, 1975.

πολιτικοί καθώς και οι κουτσαβάκηδες⁹¹. Περιγράφονται υψηλόσωμοι και καλοδεμένοι, τολμηροί, δυνατοί, ευερέθιστοι και ορμητικοί. Δεν χρησιμοποιούσαν όπλα αλλά χτυπούσαν με τη γροθιά τους ή με τη μαγκούρα τους. Αναφέρονται ορισμένα ονόματα - παρατσούκλια παλικαράδων της εποχής εκείνης: Τρομάρας, Λαχτάρας κτλ.

Οι παλικαράδες αυτοί, τους οποίους οι ιστορικοί ξεχωρίζουν⁹² από τους ακολούθους πολιτευομένων και από τους προσκολλημένους στους αρχηγούς των κομμάτων, ήταν σπουδαίοι δημιουργικοί παράγοντες των αξιωματικών της Εθνοφυλακής.

Παλικαράδες, τραμπούκοι και κουτσαβάκηδες αποκαλούνταν από τους νομιμόφρονες Αθηναίους οι «κακοποιοί» που είχαν οργανωθεί, κυρίως στη συνοικία του Ψυρρή και τους θεωρούσαν τη μεγαλύτερη μάστιγα της εποχής εκείνης⁹³.

Οι κουτσαβάκηδες του Ψυρρή έδρασαν στην περίοδο 1862-1897. Άλλωθεν αναφέρεται ότι αργότερα, όταν η Αθήνα έγινε πρωτεύουσα, πολλοί αϊβαλιώτες και συριανοί μάγκες εγκαταστάθηκαν στη συνοικία του Ψυρρή. Όταν εκδιώχθηκε ο Όθων οι ίδιοι οι κουτσαβάκηδες γνώρισαν μεγάλες δόξες, γιατί χρησιμοποιήθηκαν από τα κόμματα σαν τραμπούκοι⁹⁴.

Οι τραμπούκοι θεωρείται ότι οφείλουν το όνομά τους σ' έναν παλιό δήμαρχο των Αθηναίων. Σε κάποια εκλογή ο δήμαρχος, για να περιποιηθεί τους μπράβους του, προσέφερε αντί του καθιερωμένου καφέ και τσιγάρου από ένα πούρο Αβάνας με τη μάρκα τραμπούκος (trabuccos). Έχει υποστηριχτεί ότι από τότε έμεινε η ονομασία του τραμπούκου στο ελληνικό λεξιλόγιο συνώνυμη με τον ψευτοπαλικαρά⁹⁵.

Αναφέρεται⁹⁶ ότι «η δόξα των παλικαράδων αυτών μουντζουρώθηκε και προ παντός γελοιοποιήθηκε» από την εποχή του Μπαϊρακτάρη, που και «τα σίδερα της φυλακής έπαψαν να είναι για τους λεβέντες». Έχουμε περιγραφές, όπου ύστερα από κάθε μάχη στου Ψυρρή μάζευαν στην αστυνομική διεύθυνση τους παλικαράδες της εποχής που είχαν δώσει τη μάχη, και αφού «τους έδιναν ένα γενναίο χέρι ξύλο με βούρδουλα, τους εκόβοντο οι λαδωμένες αφέλειες και ακολουθούσε ψιλή μηχανή για τα μαλλιά. Οι μύτες των παπουτσιών, που κατά τη μόδα του Ψυρρή έβγαιναν 5-10 πόντους πέρα από τα

91. Δημητρίου Καμπούρογλου, *Απομνημονεύματα μιας μακράς ζωής 1852-1932*, τ. Α', Βιβλιοπ. Διονυσίου Νότη Καραβία, Αθήνα 1985.

92. Επαμ. Στασινόπουλου, *Η Αθήνα του περασμένου αιώνα*, Αθήνα 1963.

93. Ό.π., σ. 114-115.

94. Ό.π.

95. Ό.π.

96. Ό.π.

δάχτυλα, περιοριζονταν στα κανονικά τους όρια με ειδικό ψαλίδι. Κι επειδή οι κουτσαβάκηδες φορούσαν μόνο το ένα μανίκι και το άλλο κρεμόταν από τον ώμο, ο Μπαϊρακτάρης με την ψαλίδα του έκοβε το κρεμασμένο ως περιτό. Ειδική μεταχείριση υφίστατο και το κόκκινο ζωνάρι των κουτσαβάκηδων, που ήταν απλωμένο και έτοιμο για καβγά... Και όταν η "περιποίησης" ή μάλλον η μεταμόρφωση τέλειωνε, ο Μπαϊρακτάρης τους άφηνε ελεύθερους να γυρίσουν στην "ηρωική" συνοικία τους. Οι περισσότεροι όμως προτιμούσαν το κλείσιμο στη φυλακή από τον εξευτελισμό της επιστροφής...»⁹⁷.

Σήμερα η ανάλυση τόσο του ρεμπέτικου τραγουδιού όσο και του θεάματος (Καραγκιόζη) συνεισφέρει κάπως στη διαδικασία παραγωγής των εννοιών του μάγκα και του ψευτοπαλικαρά (ψευτομάγκα).

Οι τύποι του θεάματος, σε αντίθεση με τους τύπους που προβάλλονταν από το ρεμπέτικο, είναι από πρόθεση γελοιογραφίες, ψευτομάγκες και ψευτοπαλικαράδες⁹⁸. «Οι πρώτοι που θα γελοιοποιήσουν τον ψευτοπαλικαρά, γιατί αυτός "ρεζίλεύει" την παλικαριά τους, είναι οι αληθινοί παλικαράδες».

Σαν ένα άλλο είδος ψευτοπαλικαράδων αναφέρονται τα Μουζουράκια⁹⁹.

Όσον αφορά τη διαδικασία παραγωγής της έννοιας του μάγκα ή του κοινωνικού ρόλου του μάγκα και του κώδικα του μάγκα, η ιστορική αναφορά συνεισφέρει στην κατανόηση του μάγκα της φυλακής σήμερα.

Έχει υποστηριχτεί ότι ο σημερινός μάγκας δεν έχει καμιά σχέση με τον μάγκα του 1930, ή τον κουτσαβάκη των αρχών του αιώνα¹⁰⁰.

Σαν μάγκας σήμερα αναφέρεται στα λεξικά¹⁰¹ το έξυπνο και πεπειραμένο άτομο σε ό,τι αφορά το αλισβερίσι της πιάτσας και τις διαπροσωπικές σχέσεις. Θεωρείται πλέον ξεπερασμένη η κακόφημη σημασία που δινόταν παλαιότερα με τη λέξη μάγκας στους ανθρώπους της πιάτσας, με σκοπό την περιθωριοποίησή τους, γιατί δρούσαν μ' έναν ιδιότυπο δικό τους κώδικα, που οι κανόνες του «δεν είχαν τίποτα κοινό με τους κανόνες του ξενόφερτου και μονοκόμματος νομικού συστήματος που επέβαλε στον ελληνικό χώρο η συγκεντρωτική και παρεμβατική αστική εξουσία»¹⁰².

Από την ανάλυση άλλωστε των ρεμπέτικων τραγουδιών έχει επισημανθεί ο ιδεολογικός κόσμος των οργανωμένων ομάδων της παρανομίας, η συνειδητή τους άρνηση προσχώρησης στην κυρίαρχη ιδεολογία και ο κώδικας κανό-

97. Ό.π.

98. Γιώργου Πετρή, *Ο Καραγκιόζης*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1986, σ. 233.

99. Στασινόπουλου, ό.π.

100. Στ. Δαμιανάκου, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, εκδ. Πλέθρον, 1987, σ. 164.

101. Ε. Ζάχου, ό.π.

102. Ό.π.

νων και αξιών, το σύστημα του μάγκα¹⁰³. Στην πρώτη περίοδο ρεμπέτικων τραγουδιών (όπως αναλύεται από τον Δαμιανάκο), προτείνεται μια ηθική ριζικά αντίθετη από την κυρίαρχη ηθική, και περιγράφονται οι αρετές και οι αξίες πάνω στις οποίες στηρίζεται το γόητρο του μάγκα: επιθετικότητα, παλικαριά, πονηριά, επιδειξιότητα του παίχτη του μπαμπουτιού ή του πορτοφολά, αλληλεγγύη ανάμεσα στους εκτός νόμου, μίσος για την αστυνομία και τους δεσμοφύλακες κτλ.

Στην τελευταία περίοδο των ρεμπέτικων, που θεωρείται ως η φάση της «μεγάλης άρνησης» στην αλήτικη και εξαθλιωμένη ζωή του υποπρολετάριου¹⁰⁴, παρουσιάζεται και στο ρεμπέτικο τραγούδι ο χλευασμός του ψευτομάγκα αντί για το εγκώμιο του βαρύμαγκα¹⁰⁵.

Σήμερα πλέον στον κόσμο των εγκλειστων χαράζονται ευδιάκριτα τα όρια ανάμεσα στον παλικαρά (μάγκα) και τον ψευτοπαλικαρά (ψευτομάγκα). Ο μάγκας της φυλακής είναι πάνω απ' όλα αλληλέγγυος με τους συναδέλφους του, επαγρυπνά όμως για να μην έρχεται σε σύγκρουση με το γενικό συμφέρον. Ταυτοχρόνως αρνείται συνειδητά κάθε προσχώρηση στην κυρίαρχη ιδεολογία της διεύθυνσης και των φυλάκων. Το σύστημα των κανόνων συμπεριφοράς του σημερινού μάγκα επιβάλλει σαν αρετές τον κοινωνικό σεβασμό για τους συγκρατούμενους του, την ευθύτητα στη συμπεριφορά, το θάρρος, τη σκληρότητα, ποτέ όμως την επιθετικότητα. Όλες οι παραπάνω ιδιότητες καταλήγουν στη σπουδαιότερη και επικρατούσα μέσα στη φυλακή αρετή, την αρσενικότητα. Δίνουν το πορτραίτο του «σωστού άνδρα» όπως το αντιλαμβάνονται οι κατάδικοι. Πράγματι, η συγγένεια του σύγχρονου μάγκα με τους μάγκες προγόνους του άλλων ιστορικών φάσεων είναι αυτή η ηθική της λεβεντιάς και της παλικαριάς, ο ρομαντισμός, η επιστροφή σε παραδοσιακές αξίες του παρελθόντος (όπως είναι το μοντέλο του «πολύ άνδρα»).

Ο σημερινός κρατούμενος δεν χρειάζεται να είναι νταής ή επιθετικός για να «φανεί η μαγκιά του». Παραμένει όμως πιστός στις αρχές του όταν αντιστέκεται στην κυρίαρχη ιδεολογία της διεύθυνσης και των φυλάκων, και απορρίπτει συμπεριφορές που θα οδηγούσαν στη διάσπαση και της κοινωνικής ομάδας όπου αισθάνεται την ανάγκη να ανήκει, της καθαρά αντρικής κοινωνίας με τις κλασικές της προκαταλήψεις.

Βλέπουμε να προκύπτει εδώ, σαν συμπέρασμα από την καθημερινή ζωή και γλώσσα των εγκλειστων και τους ρόλους που διαμορφώνονται μέσα στη φυλακή, ότι μέσα από το κλειστό σύστημα της φυλακής οι κατάδικοι επιστρέφουν σε μια πρωτόγονη γλώσσα, σε παραδοσιακές αξίες.

103. Στ. Δαμιανάκου, *ό.π.*, σ. 133.

104. *Ό.π.*, σ. 137.

105. *Ό.π.*, σ. 140.

Πράγματι, ο έγκλειστος φαίνεται νοσταλγός του υποβαθμισμένου κόσμου των παραδοσιακών αξιών. Επιστρέφει σ' ένα «τότε» που ήταν ανώτερο από το «τώρα». Μέσα στη φυλακή, η έννοια του «ατόμου» παραμερίζεται στη δόμηση της χαμένης «αλληλεγγύης», ενώ αντίθετα από τη πλευρά της διεύθυνσης της φυλακής η αρχή της εξουσίας επιφέρει τη διάσπαση. Έτσι, και εδώ οι ανθρώπινες πραγματικότητες παρουσιάζονται με δύο όψεις: αποδόμηση παλαιών δομήσεων και δόμηση νέων ολοτήτων, ικανών να δημιουργούν ισορροπίες, οι οποίες ανταποκρίνονται σε νέες απαιτήσεις των κοινωνικών ομάδων που τις επεξεργάζονται.

ΑΛΛΑ ΠΑΡΑΤΣΟΥΚΛΙΑ

Οι παραπάνω κοινωνικοί ρόλοι απογυμνώνουν ένα μέρος του κόσμου της φυλακής και δείχνουν άμεσα τις προσδοκίες των καταδικών. Ο κόσμος αυτός γίνεται ακόμη πιο ξεκάθαρος από τα παρατσούκλια που συμπεριλάβαμε στη δεύτερη ενότητα και που, χωρίς να υποκρύπτουν συγκεκριμένο κοινωνικό ρόλο, έρχονται έμμεσα να εμπλουτίσουν και να ολοκληρώσουν την εικόνα μας για την καθημερινή ζωή μέσα στη φυλακή.

Τα παρατσούκλια αυτά διακρίνονται σύμφωνα με κλασικές ταξινομήσεις σε:

Παρατσούκλια σχετικά με την εμφάνιση, το παρουσιαστικό

Όταν ο κρατούμενος είναι νέος και εμφανίσιμος, έχει καλώς. Τότε είναι *ομορφόπαιδο*. Αν τύχει και είναι άσχημος, τότε μπορεί να είναι *μαμπούλας*.

Οποιαδήποτε διαφορά, ιδιομορφία ή ελάττωμα που ξεφεύγει από τον μέσο όρο δίνει αφορμή στους κρατουμένους για να χαρακτηρίσουν ένα συνάδελφό τους. *Μπλακ* (λεγόταν ένας πολύ μελαχρινός στο θάλαμο)· *γύφτος*, *αράπης*, *Γιουσουφ* είναι παρατσούκλια που χαρακτηρίζουν πολύ μελαχρινούς τύπους επίσης. Αντίθετα λεγόταν *Γερμανός* κάποιος ξανθός με αυταρχικό χαρακτήρα.

Ζόμπι, *τσιμπίλα*, *Τιραμόλας* είναι παρατσούκλια που δίνονται σε τύπους πολύ αδύνατους. *Τριαξονικός-πούλμαν*, *κεφάλας* (για καταδικούς με πολύ μεγάλο κεφάλι), *Μαρμαντιούκ* (για έναν παχύ γεροδεμένο), *μπλατσάρα* (ο ψηλός με πλάτες), *μαμπίνο* (ο μεγαλόσωμος και βραδυκίνητος), *Αττίλας* ή *παλαιστής* (για τύπους πολύ δυνατούς), *ελέφαντας* ή *γουρούνι* (για χονδρό κρατούμενο)· *όρθιο Φολκς Βάγκεν* αποκαλούν οι κρατούμενοι έναν που είναι εύσωμος. *Μαρούλι* μπορεί αποκαλείται ο κρατούμενος που είναι πολύ κοντός. Οι κρατούμενοι χρησιμοποιούν και την έκφραση: *Από μαρούλι βγήκες;*

Οι κατάδικοι των ελληνικών φυλακών είναι ανελέητοι μπροστά σε οποιαδήποτε αναπηρία. Αποκαλούν *κουτσάβλα* αυτόν που λόγω κάποιας αναπηρίας περπατάει με ιδιόρρυθμο τρόπο. *Τζούρας* είναι κάποιος με στραβά πόδια. *Ντόκτορ* εκείνος που φοράει γυαλιά, *βρικόλακας* κάποιος που του εξείχαν τα δόντια. *Κότζακ* (από τον ομώνυμο ήρωα της τηλεόρασης) κάποιος με ξυρισμένο κεφάλι, *Ιάπωνας* επειδή τα μάτια του ήταν σχιστά. *Μουστάκας* αποκαλείται εκείνος που έπρεπε να έχει αλλά δεν έχει γένια, σύμφωνα με τη γνώμη των συναδέλφων του. *Κοκκινοπαπούτσης* λεγόταν κάποιος κρατούμενος για τα παπούτσια του, ενώ κάποιος άλλος, που είχε τατουάζ ήταν ο *Πεταλούδας* και έναν τρίτο, που συνήθιζε να βάζει τα παντελόνια μέσα στις μπότες του τον εφώναζαν *Τζώνη Χαλινταίη* (γνωστός τραγουδιστής).

Γαϊδουράς, *σκυλάς* είναι παρατσούκλια που αγνοούμε τον σημασιολογικό τους προσδιορισμό.

Τέλος, αναφέρθηκαν αυτοχαρακτηρισμοί ή κοσμητικά, π.χ. *αστέρας* (είχε το αστέρι στο μέτωπο). *Αυγερινός*, *Λαγοπόδαρος*, *Καντάφι* είναι παρατσούκλια που τα διαλέγουν μόνοι τους οι κρατούμενοι και τα επιβάλλουν στους άλλους.

Δηλωτικά του χαρακτήρα, σχετικά με τις ικανότητες ή με τις δραστηριότητες του κρατούμενου

Λόρδος αποκαλείται ο κρατούμενος που είναι πάντα καλοντυμένος κι έχει άψογη συμπεριφορά τόσο απέναντι στους συναδέλφους του όσο και απέναντι στο προσωπικό. *Τουμπεκής* είναι ο λιγομίλητος, αυτός που κάνει την πάπια, που είναι «για πάρτη του». *Φυλακόβιος* ή *σοπάκιας* είναι ο ήσυχος σαν αρνάκι, σαν πρόβατο. Ο κλειστός και αμέτοχος είναι *αραχτός*.

Η κοινότητα των εγκλειστών δεν σηκώνει τις υπερβολές. Έτσι *πολυλογία* έλεγαν έναν κρατούμενο που δεν μιλούσε καθόλου, *Βασίλω* κάποιον που φώναζε δυνατά, *τάφο* έναν τρίτο που δεν του έπαιρνε κανείς λέξη, *σκαθάρι* κάποιον άλλο που μιλούσε πολύ. *Γαλιάντρα* έναν κρατούμενο που μιλούσε σαν να τραγουδούσε.

Ταρζάν αποκαλούσαν έναν κρατούμενο που σκαρφάλωνε σαν αϊλουρος. *Ρομπότ* έλεγαν κάποιον που έκανε κάτι πολύ γρήγορα χωρίς περιττές κινήσεις. *Γάτος* είναι ο άνθρωπος που παίζει το μάτι του ή κάποιος που κοιτάζει σαν να κατασκοπεύει και κινεί υποψίες.

Κοινωνικοί τύποι που καθορίζονται από τις επιμέρους ιδιότητες ή καθημερινές δραστηριότητες αποδίδονται με διάφορα παρατσούκλια από τους κρατούμενους: *Τσίτα*, *κερανώς*, *Χατζατζάρης*, *Καραγκιόζης* για να δηλώσουν αστειούς ή κωμικούς τύπους.

Κρόυλ, Λοσάντα, ονόματα ποδοσφαιριστών, περιγράφουν κοινωνικούς τύπους και αποδίδονται σε κρατούμενους που παίζουν πολύ καλό ποδόσφαιρο. *Φακίς* είναι ο κρατούμενος που παίζει τυχερά παιχνίδια, *φοιτητής* ήταν ο τύπος που διάβαζε πολύ, *Ιησουίτης* ο κρατούμενος που εκκλησιαζόταν, *κατσίμι* ο κρατούμενος που συνήθιζε να μιλάει για γυναίκες, *Δον Βαλέσα* ο αφελής και αγαθός κρατούμενος, *εφοπλιστής* ο κατά φαντασίαν πλούσιος. *Γραμματικός* λεγόταν ο κρατούμενος που συνήθιζε να κάνει αιτήσεις και αναφορές, *ασπιρνάκιας* ο τύπος που έπαιρνε συχνά ασπρίνες, *δικτάτορας* κάποιος που συζητούσε για κόμματα. *Αμερικάνος* λεγόταν ένας κρατούμενος επειδή είχε ραδιοφωνικό σταθμό, *καμικάζι* ένας άλλος επειδή είχε μηχανή. *Ληστή* αποκαλούσαν κάποιον που τον είχαν ληστέψει. *Κρα-κρα* ο κρατούμενος που κάθεται στην εσωτερική πύλη. *Μαγείρισσα* ο βοηθός του μάγειρα. *Λαμπάκιας* ένας που έφτιαχνε λάμπες. *Σταύρος* ο μπανάνας επειδή έφτιαχνε σε πυρογραφία το εν λόγω σχήμα. *Σαλίμ* κάποιος που δεν είναι άξιος για την κοινωνία. *Κας* είναι αυτός που πληρώνει αμέσως και *ντήλερ* κάποιος που πηγαίνει κάτι κάπου. *Κηφόνες* είναι εκείνοι που πριν να μπουν στη φυλακή είχαν λεφτά ή κάποια κοινωνική θέση. *Εγκληματίας* απευθύνεται γενικά σε κάποιον λόγω του χαρακτήρα του και όχι επειδή έχει κάνει ένα έγκλημα.

Παρατσούκλια που δηλώνουν το είδος του αδικήματος που έχει διαπράξει ο κρατούμενος

Φαίνεται σαν να αντιστοιχούν σε δηλωτικά του επαγγέλματος. Η ειδικότητα είναι ασύλληπτη όσον αφορά το αδίκημα-επάγγελμα του κλέφτη:

Ψιλικατζής είναι αυτός που κλέβει ψιλιά, *τρυπανάκιας* αυτός που ανοίγει χρηματοκιβώτια, *καμινάκιας* αυτός που κατεβαίνει από καμινάδες. *Βαλίτσας* είναι ο κλέφτης των αποσκευών του αεροδρομίου. *Λαχανάδες* είναι οι πορτοφολάδες. *Αγιογδύτης* ο κλέφτης εικόνων. *Καραμπινιέρος* αυτός που έκανε κλοπές με καραμπίνα, *μπουκαρόδος* ο τολμηρός κλέφτης που έκλεβε σπίτια, γραφεία. Τέλος, άλλες κατηγορίες κλέφτη είναι ο *ποντικός*, ο *αρκουδιάρης*, ο *κλειδάκιας*, ενώ *τσαντάκιας* είναι ο φτηνός κλέφτης, αυτός που κλέβει τσάντες.

Αρχικλέφτης είναι ο *κλεφταράς* (πολύ ικανός κλέφτης). Ένας κλέφτης μπορεί να είναι ο *μακρυχέρης* ή το *κλεφτρόνι*. *Ζορρό, αστραπή* οι κρατούμενοι λένε τον γρήγορο κλέφτη. *Καλόγηρο* έλεγαν κάποιον που έκλεψε από μοναστήρι.

Οι κατάδικοι που έχουν καταδικαστεί για απάτη αποκαλούνται *επιχειρηματίες*, *ψευτοεφοπλιστές* ή απλούστερα *απατεώνες* (*απατεώνας*). *Νταβατζής*

είναι στη γλώσσα της φυλακής ο κλεπταποδόχος, κυρίως αυτός που αγοράζει τα κλοπιμαία χρυσαφικά.

Δράκος είναι αυτός που αποπλανεί μικρά παιδιά. *Σωματέμπορα* αποκαλούν κάποιον που είχε καταδικαστεί για αποπλάνηση.

Πιο συγκεκριμένα παρατσούκλια αναφέρονται με περισσότερες λεπτομέρειες στο είδος του αδικήματος που ο κατάδικος είχε διαπράξει, πριν να μπει στη φυλακή. *Κουκουλοφόρος* ήταν ένας που λήστεψε με κουκούλα, *Γκοτζαμάνης* κάποιος που το έγκλημά του έμοιαζε με αυτό του ομώνυμου τύπου (δολοφόνος κατ' εντολήν, γνωστός από τη δολοφονία του Λαμπράκη), *φούρναρης* επειδή έβαλε τη γυναίκα του στο φούρνο και την έκαψε.

Μια σειρά από παρατσούκλια και εκφράσεις περιστρέφονται γύρω από κοινωνικούς τύπους που κάνουν χρήση, μεταφορά ή εμπορία ναρκωτικών ουσιών. Κατά κάποιον τρόπο δείχνουν τη στάση αυτών που δεν έχουν σχέση με τους εξαρτημένους από τα ναρκωτικά.

Οι κατάδικοι αποκαλούν *πράσο* μικρή ποσότητα από οποιοδήποτε ναρκωτικό.

Χαπάκας ή *κροκόδειλος* αποκαλείται αυτός που έχει συνηθίσει στα χάπια και τα αναζητά μέσα στη φυλακή. *Χασικλής*, *χασίκλα* ή *τζούρας* είναι αυτός που καπνίζει χασίς. *Τίγρης* είναι αυτός που «παίρνει μαύρο». *Μαστούρας* περισσότερο δηλώνει την κατάσταση που βρίσκεται κάποιος αφού έχει πάρει τα ναρκωτικά.

Πρεζάκας, *πρεζόνι* ή *πριζόνια* αποκαλούνται γενικώς οι «τοξικομανείς». Αυτοί οι τελευταίοι αποκαλούνται επίσης *παραμυθατζήδες* από την *παραμύθα* (ηρωίνη) που «σε παραμυθιάζει, σε βάζει στο λούκι της», σου δίνει μια άλλη αίσθηση ζωής. *Πάπια* αναφέρεται επίσης σε τοξικομανείς.

Βελονάκας, *τρυνάκας* ή *ενεσάκας* αποκαλείται ο τύπος που «χτυπιέται με βελόνα». *Μυτάκας* αυτός που «παίρνει πρέζα από τη μύτη».

Φαρούκ ο τύπος που παίρνει ναρκωτικά γενικά.

Ξενέρωτος αντίθετα είναι ο τύπος που δεν παίρνει ναρκωτικά.

Χελώνα, *ξανθιά* αναφέρονται στον έμπορο ή πωλητή ηρωίνης. *Αιμοπότες* αποκαλούνται οι έμποροι ναρκωτικών και άλλων ειδών μέσα στη φυλακή.

Βαποράκας είναι αυτός που μεταφέρει ναρκωτικά. Ειδικότερα οι κατάδικοι αποκαλούν *παπόρι* τον φύλακα που φέρνει ναρκωτικά σε κρατούμενους. *Τσιμινιέρα* αυτόν που καπνίζει πολύ αλλά και αυτόν που φέρνει το περισσότερο ναρκωτικό μέσα στη φυλακή.

Οι κατάδικοι χρησιμοποιούν *παρατσούκλια που έχουν σχέση με τον τόπο καταγωγής*. Κυρίως απευθύνονται σε τύπους που προέρχονται από επαρχία ή χωριό. Τέτοια παρατσούκλια είναι:

Καλαματιανός ή Καλαμάτας. Τσαπ-τσαπ-τσαπ για κάποιον που πριν να βρεθεί στη φυλακή φύλαγε πρόβατα. Χωριάτης είναι ο καταγόμενος από κάποιο απομακρυσμένο χωριό. Βλάχος είναι ο καταγόμενος από χωριό, που δεν διακρίνεται για τους λεπτούς του τρόπους.

Παρατσούκλια δηλωτικά της ηλικίας είναι: Μπρίκι, Καλόγηρος. Αποδίδονται για να προσδιορίσουν τον ηλικιωμένο κατάδικο.

Τέλος διακρίναμε παρατσούκλια ονομαστικά, υβριστικά, σκωπτικά και κομητικά (αυτοχαρακτηρισμούς):

Κέρατο, καριόλης, γίδι, κουράδι, τσόλι, πίγγις, μπιανέρα, παλιόπανο, Τζώνης, τουμποφλό. Μάριος, Φουκάς, χωρίς αιτία.

Η κοινωνία της φυλακής χωρίζεται σε δύο επιμέρους κόσμους: Εκτός από τον κόσμο των κρατουμένων έχουμε και τον κόσμο του προσωπικού της φυλακής. Ο κόσμος των φυλάκων βρίσκεται σε καθημερινή αλληλεξάρτηση με τον κόσμο των κρατουμένων.

Οι κατάδικοι συμπεριλαμβάνουν στο καθημερινό τους λεξιλόγιο τους φύλακες. Συχνά αποδίδουν στο θηλυκό γένος τα ονόματα των φυλάκων. Έτσι ο Γιώργος γίνεται Γιωργίνα κτλ. Η καθολική εικόνα που έχουμε τόσο από τον θετικό κοινωνικό ρόλο (το πρότυπο του σωστού άνδρα) όσο και από τους αρνητικούς ρόλους της κοινότητας των εγκλειστών (ρουφιάνος, ομοφυλόφιλος) δεν μας αφήνουν αμφιβολίες για την αρνητική φόρτιση και σημασία αυτής της μετατροπής των ονομάτων. Η δόμηση άλλωστε μιας ανδρικής ιδεολογίας είναι σε βάρος ρόλων πιο ισορροπημένων. Η περιφρόνηση απέναντι στους φύλακες μετατρέπεται καμιά φορά σε μίσος. *Γκεσταμπίτες* αποκαλούνται οι «σκληροί και χωρίς κατανόηση» φύλακες ή συγκεκριμένος φύλακας είναι ο *Φύρερ* ή *Χίτλερ*.

Οι φύλακες λέγονται ακόμα όπως παλαιότερα *δεκάρες* ή *σώφρων*, *καράκολια*, *Λουμπίνα*¹⁰⁶.

Λέξεις και εκφράσεις που χρησιμοποιούν οι κρατούμενοι

Έσκασε το πράσο: (το πακέτο)

---

106. Βλ. σημ. 49.

*Σπάσε τρία τσιγάρα: Κάνε τσιγάρο με χασίς.
Έχει πακέτα: Έχει λεφτά.
Τρώει η κατσίκια ταραμά:: Τα πιστεύουμε αυτά που λες;
Από μαρούλι βγήκες; Απευθύνεται σε πολύ κοντό κρατούμενο.*

Υπάρχουν κρατούμενοι που χρησιμοποιούν ακόμα τα ανάποδα ή τα δα-
ποδανά όπως τα αποκαλούν, όπου γίνεται αναγραμματισμός των λέξεων. Τέ-
τοιες εκφράσεις είναι:

Χάπα της: Μη μιλάς, σταμάτα!

Άβελε: Βάλε!

Χου: Μη!

Ντου: Προχώρα!

Βουρ πανά: Μαζί σου.

ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ ΤΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥΣ

Εκτός από τα παρατσούκλια που αναφέρονται στον κοινωνικό ρόλο του ρου-
φιάνου και τα θηλυκά ονόματα των ομοφυλόφιλων, που γίνονται αποδεκτά
από το σύνολο της κοινότητας των κρατουμένων, οι απόψεις σχετικά με την
ύπαρξη μιας αργκότικης γλώσσας μέσα στη φυλακή διχάζονται.

Η μια πλευρά υποστηρίζει ότι χρησιμοποιούνται ακόμα τα ανάποδα ή «ό-
σα αναφέρονται στα βιβλία του Πετρόπουλου». Υποστηρίζουν ότι τα περισ-
σότερα παρατσούκλια έχουν να κάνουν με το παρουσιαστικό. «Δίνονται πα-
ρατσούκλια σε κάποιον που έχει ένα κουσούρι, ένα ελάττωμα, παρατσούκλια
εμφάνισης ή ανάλογα με τον τόπο καταγωγής ή τέλος ανάλογα με τον τύπο
του αδικήματος».

Η άλλη πλευρά υποστηρίζει ότι τα παρατσούκλια έχουν περιοριστεί πολύ
σε σχέση με παλαιότερα. Μερικοί αποδίδουν τον περιορισμό τους στο γεγο-
νός ότι σήμερα «υπάρχει περισσότερη αλληλεγγύη μεταξύ κρατουμένων».
Άλλοι, αντίθετα, υποστηρίζουν ότι εκλείπουν γιατί δεν υπάρχει πια οικειό-
τητα μεταξύ των κρατουμένων. Υπάρχει πάντως η άποψη ότι τα παρατσού-
κλια χρησιμοποιούνται σε διαπροσωπικό επίπεδο και όχι από το σύνολο.
«Ορισμένα από αυτά τα διαλέγουν μόνοι τους μερικοί κρατούμενοι και τα
επιβάλλουν στους άλλους» (βλ. αυτοχαρακτηρισμούς, κοσμητικά). Άλλοι
λένε ότι δεν υπάρχουν μόνιμα παρατσούκλια αλλά παρατσούκλια της στιγ-
μής.

Υπάρχουν κρατούμενοι που έχουν αρνητική στάση απέναντι στα πα-
ρατσούκλια και στη γλώσσα της φυλακής:

«Αυτά τα έλεγαν στον Κορυδαλλό, που είχαν κελιά και όχι εδώ, που είμαστε σε θάλαμο». «Πιο μικρός είχα αρρωστήσει από τα παρατσούκλια, τις ανάποδες λέξεις, τη φυλακίστικη γλώσσα». «Διάφορες λέξεις που δεν αρμόζουν σε κάποιον που έχει προσωπικότητα».

Τέλος, υπάρχει η άποψη ότι τα παρατσούκλια είναι κατασκευάσματα του Τύπου και της αστυνομίας, όπως *Μίλγκερ*, *Αλ Καπόνε*, *Χρυσοδάκτυλος*, *Φαντομάς*.

Είδαμε πως ο κόσμος των εγκλείστων καταδικάζει και αξιολογεί αρνητικά οποιονδήποτε κοινωνικό ρόλο απειλεί την ενότητα, την αλληλεγγύη και τη συνοχή της ομάδας των φυλακισμένων, αλλά παρουσιάζεται εξίσου αμείλικτος απέναντι σε οποιαδήποτε ιδιομορφία ή διαφορά. Η γλωσσική απόδοση διάφορων κοινωνικών ρόλων ή τύπων καθρεφτίζει τη μικρή κοινότητα. Η δομή της σημειότητας της γλώσσας της φυλακής είναι επίσης δομή της μικροκοινωνίας της φυλακής.